

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Двадцятип'ятирічний досвід перманентного реформування бюджетної політики України в умовах дисбалансів державних фінансів переконує, що основою моделювання векторів її трансформації має бути новітня парадигма бюджетної стратегії держави, податкова і боргова складові якої відіграють значну роль у забезпеченні фінансування суспільних потреб. Податково-боргові стратегії формування бюджетних ресурсів держави доцільно розглядати не лише як суворий перелік обов'язкових до виконання заходів, а й логіку суспільної поведінки, що модифікується відповідно до змін фіскального простору. Реалізація цих стратегій вимагає взаємоузгодженості з метою максимально позитивного впливу на відтворювальні процеси як найближчим часом, так і у більш віддаленій перспективі, акумулюючи достатній для цього обсяг ресурсів бюджету.

Модернізація податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів держави передбачає не лише запровадження оптимального рівня оподаткування, сприятливого для розвитку підприємництва одночасно із максимальним наповненням дохідної частини бюджету, а й трансформацію податкових надходжень у суспільні блага в комплексі з оптимізацією боргових джерел фінансового забезпечення виконання функцій держави. Реформування бюджетної політики в контексті євроінтеграційних процесів в Україні актуалізує необхідність коригування синергетичного концепту податкових та позикових форм фінансування суспільних потреб з метою їх збалансування для генерування стійких темпів економічного зростання нашої держави.

Однак сучасний стан фінансової теорії і практики не повною мірою відповідає зростаючим вимогам і стратегічним цілям, які визначило суспільство. Недосконала методологія дослідження формування бюджетних ресурсів держави спричиняє нестабільність і виникнення помилок у системі державного регулювання, розбіжності між прогнозними очікуваннями та фактичним виконанням доходів бюджетів усіх рівнів, зростання боргового навантаження на економіку. В економічній літературі комплексні дослідження питань обґрунтування податково-боргових стратегій акумуляції ресурсів бюджету відсутні.

Поняття стратегії в контексті управління ресурсами викладено у працях Д. Андерхилла, І. Ансоффа, Г. Армстронга, В. Вонга, П. Дойля, Я. Жаліло, Б. Карлофа, Л. Ковальської, Ф. Котлера, В. Лагутіна, М. Мескона, К. Оксенюк, М. Портера, Дж. Сондерса, О. Сохацької, А. Стрікланда, А. Томпсона, Ф. Хедоурі, Л. Шеховцевої.

Сутнісні характеристики податків і державного кредиту, їх внутрішній зміст й закономірності розвитку, використання як інструментів регулювання економіки були предметом наукових пошуків Р. Барро, Ч. Бастебла, Ш. Бланкарта, С. Брю, Дж. Б'юкенена, А. Вагнера, Дж. Кейнса, А. Лаффера, Р. Макконелла, К. Маркса, Р. Масгрейва, А. Пігу, Д. Рікардо, А. Сміта, Дж. Стігліца.

Теоретичні, методологічні та прикладні аспекти бюджету держави, а також податкового і боргового інструментарію фінансування бюджетних витрат ґрунтовно дослідили І. Алексєєв, О. Амоша, В. Андрущенко, В. Базилевич, Т. Богдан, Т. Боголіб, З. Варналій, О. Василик, І. Вахович, В. Геєць, В. Глущенко, О. Данилов,

В. Дем'янишин, О. Десятнюк, С. Єгоричева, А. Єпіфанов, Т. Єфименко, І. Запатріна, Ю. Іванов, М. Карлін, О. Кириленко, В. Козюк, Н. Кравчук, А. Крисоватий, М. Крупка, Л. Лисяк, І. Лук'яненко, І. Луїна, І. Лютий, Н. Мамонтова, В. Мельник, Ц. Огонь, С. Онишко, В. Опарін, Ю. Пасічник, В. Синчак, А. Соколовська, О. Тимченко, І. Ткачук, В. Федосов, І. Чугунов, К. Швабій, С. Юрій та інші.

Однак, незважаючи на великий обсяг наукових публікацій з цього напрямку дослідження, вони не повною мірою охоплюють усі аспекти такої складної проблеми, якою є збалансування податково-боргових стратегій акумуляції ресурсів бюджету в умовах уповільнення темпів економічного зростання. Потребують подальшого дослідження: концептуальні підходи щодо оцінки витрат бюджетних ресурсів внаслідок існування феноменів податкових розривів і податкових витрат, основою яких є ірраціональна природа поведінки платників податків в умовах невизначеності; науково-методичні підходи щодо формування оптимуму фіскальної експансії держави як результату виваженого поєднання податкової та боргової стратегій; сутності понять «бюджетна політика», «бюджетна стратегія», «бюджетні ресурси», «державні запозичення», «фіскальний потенціал». Важливою проблемою залишається виявлення закономірностей та суперечностей функціонування інституціонального середовища формування ресурсів бюджету у контексті розробки податково-боргових стратегій наповнення бюджету держави.

Важливість дослідження вказаної проблеми та недостатній рівень її розробки у фінансовій літературі та практиці зумовили вибір теми дисертації, актуальність і логіку викладу її основних положень.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до напрямів науково-дослідних робіт: Тернопільського національного економічного університету за темою: «Сучасна парадигма фіскальної політики України в умовах формування суспільства сталого розвитку» (номер державної реєстрації 0112U007882), де автором розроблено теоретичні засади фіскального регулювання соціально-економічного розвитку, досліджено генезис теорії державного кредиту та державного боргу в умовах суспільних трансформацій, визначено особливості системи управління державним боргом та проведено моніторинг формування і обслуговування державного боргу України; Херсонського національного технічного університету за темами: «Визначення тенденцій та удосконалення механізмів впливу бюджетно-податкової політики на економічний розвиток регіону» (номер державної реєстрації 0106U004201), в межах якої з'ясовано проблеми реалізації фіскальної політики в частині мобілізації бюджетних ресурсів на регіональному рівні та запропоновано шляхи їх вирішення; «Визначення інституційних складових трансформації системи управління ресурсами регіону в умовах адміністративно-територіальної реформи» (номер державної реєстрації 0109U000502), де автором проведено моніторинг ефективності функціонування податково-боргового інструментарію акумуляції ресурсів місцевих бюджетів; «Дивергенція податкових та боргових фінансів у сучасному просторі економічної безпеки держави» (номер державної реєстрації 0115U000840), в межах якої узагальнено теоретичні доміанти формування ресурсів бюджету та розроблено вихідні методологічні положення, що дасть змогу з'ясувати концептуальні засади формування податково-боргових стратегій акумуляції бюджетних ресурсів держави.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка теоретико-методологічних засад податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів держави та визначення напрямів їх практичної реалізації у сучасних умовах. Відповідно до визначеної мети у роботі окреслено і вирішено такі завдання:

- з'ясувати економічну сутність бюджетних ресурсів держави, визначити їх структурні елементи та іманентні ознаки з метою виокремлення методологічних домінант податково-боргових стратегій їх акумуляції;
- розкрити концептуальні підходи до трактування бюджетних ресурсів держави з використанням філософських категорій і законів діалектики;
- поглибити розуміння змісту понять «бюджетна політика», «бюджетна стратегія» та обґрунтувати сутність податкової і боргової стратегій формування бюджетних ресурсів держави;
- розкрити практику створення нормативно-правової бази акумуляції бюджетних ресурсів держави, визначити її недоліки та напрями вдосконалення, з'ясувати сучасний стан інформаційного забезпечення реалізації податково-боргових стратегій мобілізації ресурсів бюджету;
- обґрунтувати інституціональні засади стратегій мобілізації бюджетних ресурсів держави для визначення основних напрямів їх модернізації;
- систематизувати методи формування бюджетних ресурсів України з позиції збалансованості бюджету;
- здійснити моніторинг практики акумуляції податкових надходжень бюджету держави з метою визначення їх фіскальної ефективності та стратегічного потенціалу;
- розвинути науково-методичні підходи до оцінки мультифакторного феномена податкових втрат бюджетних ресурсів України та визначити пріоритетні напрями податкової стратегії, спрямовані на мінімізацію таких втрат;
- дослідити еволюційну трансформацію боргової політики України, її сутність, структуру та роль у формуванні бюджетних ресурсів держави;
- проаналізувати фіскальні детермінанти боргової стратегії для вироблення дієвих заходів щодо подолання асиметрій мобілізації позикових ресурсів державного бюджету;
- розглянути концептуальні засади й особливості функціонування інституту запозичень в Україні в контексті фіскальної децентралізації;
- визначити оптимальний варіант податково-боргових стратегій з метою покращення бюджетного забезпечення економічного зростання;
- сформулювати пропозиції щодо вдосконалення податкового та боргового інструментарію формування бюджетних ресурсів держави в умовах нестабільності фінансового простору.

Об'єктом дослідження є бюджетні ресурси держави.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні, інституціонально-правові та прикладні аспекти податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів України в умовах поглиблення дисбалансів державних фінансів.

Методологія та методи дослідження. Методологічною основою дисертації є діалектичний метод пізнання суспільних явищ. Теоретичну основу становлять

висновки та узагальнення світової й вітчизняної економічної науки, концептуальні положення економічної теорії, напрацювання вітчизняних і зарубіжних вчених, в яких досліджувалися питання формування бюджетних ресурсів держави. У дисертаційній роботі використано історичний, логічний, порівняльний, системний, структурний, синергетичний, інституціональний, функціональний та комплексний підходи. Для дослідження категоріально-понятійного апарату з метою розробки концептуальних підходів до проблеми наукового дослідження застосовано діалектичні, гносеологічні й логічні методи, основне місце серед яких відведено законам і категоріям діалектики; для ідентифікації бюджетних ресурсів у системі бюджетних відносин – діалектичний метод пізнання, а також методи інституціональної та еволюційної теорій. Для досягнення визначеної мети і вирішення сформульованих у дисертації завдань застосовувалися загальнонаукові та специфічні методи, зокрема при обґрунтуванні економічних категорій і понять – методи наукової абстракції і узагальнення, аналізу та синтезу, індукції й дедукції, аналогії і теоретичного моделювання; у процесі дослідження прагматичних аспектів податково-боргових джерел формування бюджетних ресурсів держави, вивчення закономірностей і суперечностей їх розвитку – емпіричні методи, зокрема, спостереження, вимірювання, порівняння, емпіричного опису, математичні та статистичні методи; для визначення пікових значень фіскальної експансії держави – методи формалізації та економіко-математичного моделювання. У дисертації використано системно-функціональний, функціонально-структурний та графічний методи, за допомогою яких пояснено більшість бюджетних явищ і процесів. Прийоми абстрактно-логічного методу застосовані для теоретичних узагальнень і формування висновків.

Інформаційну базу дослідження становлять законодавчі та нормативно-правові акти з питань бюджету, оподаткування, державного і місцевого боргу, звітні дані та аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, Державної фіскальної служби України, офіційні дані Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України, наукові розробки і звіти науково-дослідних центрів, матеріали міжнародних фінансових організацій, результати досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців, ресурси мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертації вирішено важливу наукову проблему розробки теоретико-методологічних засад податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів держави та вироблення практичних рекомендацій щодо збалансування податкових та позикових форм фінансування бюджетних видатків в умовах нестабільності вітчизняного фіскального простору і поглиблення дисбалансів державних фінансів. До найважливіших результатів, які містять наукову новизну, належать такі:

вперше:

– обґрунтовано методологічні засади податково-боргових стратегій мобілізації бюджетних ресурсів держави, які базуються на філософському пізнанні сутності бюджетних ресурсів та поглибленні наукового інструментарію економічної теорії й фінансової науки у контексті концептуалізації та реалізації стратегій щодо їх формування. Це дає змогу розкрити економічну сутність бюджетних ресурсів у контексті виявлення їх іманентних ознак, окреслити вектори розвитку бюджетної

політики держави і напрями модернізації податкової та боргової стратегій акумуляції бюджетних ресурсів в умовах нестабільності вітчизняного фіскального простору;

– сформовано комплексний теоретико-методологічний підхід до розкриття сутності бюджетних ресурсів, яка має матеріальні субстанції - за явищем, змістом і формою. Аргументовано, що бюджетні ресурси є проявом змісту бюджету як об'єктивної економічної категорії. Запропоновано сутність бюджетних ресурсів розглядати як частину фінансових ресурсів держави, що поновлюються в процесі її економічної діяльності у результаті розподілу та перерозподілу частини вартості валового внутрішнього продукту, національного багатства, зовнішніх джерел фінансування бюджету, матеріалізуються у грошових потоках, виявляються у формі платежів до бюджету та концентруються у бюджетному фонді держави з метою асекурації неперервності розширеного відтворення та забезпечення виконання нею суспільних функцій. Це дасть змогу системно та всебічно окреслити податково-боргові стратегії акумуляції бюджетних ресурсів в умовах турбулентності бюджетного процесу в Україні;

– запропоновано визначення поняття інституту формування бюджетних ресурсів держави як систему взаємовідносин держави, її кредиторів, платників податків, інших економічних суб'єктів у процесі мобілізації ресурсів бюджету податковим, неподатковим, трансфертним, кредитним та емісійним методами, який обмежений, з одного боку, набором законодавчо закріплених норм і правил, доповнених апаратом примусу для їх виконання, а з іншого – неформальними правилами існування суспільних відносин, визначеними культурою і ментальністю. Це дало змогу структурувати інституціональне середовище формування бюджетних ресурсів, виявити закономірності та суперечності його функціонування у контексті розробки податково-боргових стратегій наповнення бюджету держави;

удосконалено:

– науково-методичні підходи щодо формування фіскального оптимуму як результату виваженого поєднання податкової та боргової стратегій мобілізації бюджетних ресурсів держави з обґрунтуванням найбільш доцільних в умовах посилення фіскальних дисбалансів вартісних пропорцій податкового та боргового навантаження на економіку. Це сприятиме оптимізації податково-боргових стратегій акумуляції ресурсів бюджету й дасть змогу здійснити моделювання пікових значень фіскальної експансії держави;

– трактування бюджетної політики як сукупності заходів держави з якісного формування, раціонального розподілу та ефективного використання її бюджетних ресурсів впродовж бюджетного періоду на основі реалізації стратегічних цілей державної економічної політики і тактичних засобів для їх досягнення. На відміну від існуючих, таке визначення спрямоване на чітке формулювання стратегічних і тактичних цілей держави щодо формування ресурсів державного та місцевих бюджетів на поточний рік і перспективу;

– теоретико-методологічні підходи щодо оцінки втрат бюджетних ресурсів держави на основі методу багатофакторної декомпозиції податкових втрат як потенційно можливих обсягів податкових надходжень, які не надійшли до державного та місцевих бюджетів через існування феноменів «податкових розривів»

і «податкових витрат». Доведено, що обсяг втрат бюджетних ресурсів держави в частині їх податкової складової дорівнює сумі наданих податкових пільг, непогашеного податкового боргу і втрат податкових надходжень унаслідок функціонування тіньової економіки. Виокремлення структурних елементів податкових витрат дає змогу визначити їх загальний обсяг, забезпечити корекцію фіскальних асиметрій і дисбалансів, сприяти досягненню фіскальної рівноваги держави, обумовити синхронізацію податкової та бюджетної політики, зменшити потреби України у позичковому фінансуванні та знизити її боргову залежність;

– концептуальні підходи щодо вирішення проблеми зниження ефективності формування бюджетних ресурсів України через ірраціональну природу поведінки платників податків в умовах невизначеності як наслідку ідеологічної та психологічної невідповідності економічних суб'єктів і фіскальних органів. На відміну від існуючого підходу, оптимізація методів мобілізації ресурсів бюджету держави пов'язується з умовою усупільнення національного менталітету на основі сприйняття відповідальності за податкові ціни суспільних благ;

набули подальшого розвитку:

– концептуальні засади формування бюджетної стратегії щодо: визначення її сутності як цілісної системи дій держави, спрямованої на досягнення довготермінових цілей бюджетної політики, що передбачає комплексний підхід до формування і розподілу бюджетних ресурсів державного та місцевих бюджетів з метою якісного забезпечення бюджетного фінансування потреб розширеного відтворення і своєчасного виконання державою своїх функцій; виокремлення стратегії наповнення дохідної частини бюджету, що розподіляється відповідно на податкову стратегію та стратегію мобілізації неподаткових надходжень; видаткової стратегії; трансфертної стратегії; боргової стратегії. Це дало можливість комплексно підійти до вирішення практичних питань і окреслення перспектив реалізації засад податково-боргових стратегій для забезпечення бюджетними ресурсами економічного зростання;

– трактування державних запозичень як джерела формування бюджетних ресурсів, що функціонують на основі специфічних економічних відносин з метою наповнення бюджетного фонду держави на принципах добровільності, платності, поверненості, строковості. У наведеній дефініції детерміновано борговий характер формування бюджетних ресурсів, що розширює джерела їх акумуляції та дає змогу реально оцінити обсяги фінансових можливостей держави в сучасних умовах економічного розвитку;

– методологічні підходи до діагностики фіскальної ефективності податкової системи України, які доповнено поняттям «фіскальний потенціал» і методами розрахунку фіскальної ефективності основних бюджетоутворюючих податків та їх ефективної ставки відповідно до впливу мультифакторного феномена податкових витрат на архітектуру формування бюджетних ресурсів держави. Це дасть змогу обґрунтувати стратегічний рівень оподаткування як базової умови формування ефективної податкової стратегії мобілізації ресурсів бюджету;

– вектори розбудови податкового та боргового інструментарію фіскальної експансії держави у контексті реалізації стратегій формування бюджетних ресурсів держави через ліквідацію асиметрій вітчизняних податкової та боргової політик

шляхом першочергового спрямування податкових і позичкових ресурсів на заходи зі сприяння зростанню ВВП і проведення ринкових соціально-економічних трансформацій. Це дасть можливість оптимізувати фіскальну політику України у напрямку спрощення податкового адміністрування та зниження граничних меж боргового забезпечення суспільних потреб.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретико-методологічні та інституційно-правові положення і висновки, а також практичні рекомендації, забезпечують подальший розвиток податково-боргового інструментарію акумуляції ресурсів бюджету та можуть бути використані при формуванні стратегічних засад бюджетної політики й тактичних підходів до її реалізації. Вони є науковим підґрунтям для підготовки проектів законодавчих і нормативних актів у сфері реформування бюджетної та податкової системи України, а також з питань державного і місцевого боргу, та є корисними для роботи Міністерства фінансів України, Державної фіскальної служби України щодо вдосконалення методичного та інструктивного забезпечення формування бюджетних ресурсів держави.

Наукові напрацювання і рекомендації, які мають прикладний характер, взято до впровадження Комітетом з питань бюджету Верховної Ради України (довідка № 25/11.15/30 від 06.11.2015 р.), Міністерством фінансів України (довідка № 31-14000-11/256-2 від 30.11.2015 р.), Державною фіскальною службою України (довідка № 377/6/99-95-40-02-16 від 24.09.2015 р.), Департаментом фінансів Херсонської обласної державної адміністрації (довідка № 08-28/455 від 19.10.2015 р.). Науково-теоретичні розробки використовуються у навчальному процесі Херсонського національного технічного університету при викладанні дисциплін «Податкова система», «Бюджетний менеджмент», «Державні фінанси», «Управління державним боргом», «Теорія податків» (довідка № 12-215/259 від 12.11.2015 р.), Тернопільського національного економічного університету при викладанні дисциплін «Податкова система», «Податкова політика», «Управління податковим боргом», «Фіскальне адміністрування», «Податки і фіскальна політика», «Податковий менеджмент» (довідка № 126-31/3733 від 27.11.2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є одноосібно виконаною науковою працею, в якій розроблено авторські концептуальні підходи і запропоновано нові шляхи вирішення важливої наукової проблеми реалізації податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів держави в умовах нестабільності фіскального простору та поглиблення дисбалансів державних фінансів. Теоретичні узагальнення, розробки, висновки, пропозиції й інші наукові результати, які виносяться на захист, отримані автором самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи доповідалися на таких міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях і семінарах: «Україна – Польща – ЄС: сучасний стан та перспективи» (м. Краків, 2006 р.), «Україна – Чехія – ЄС: сучасний стан та перспективи» (Прага, 2006 р.), «Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації» (м. Тернопіль, 2009 р.), «Економіка та фінанси в умовах глобалізації: досвід, тенденції та перспективи розвитку» (м. Макіївка, 2009 р.), «Інтелектуальні системи прийняття рішень і проблеми

обчислювального інтелекту» (м. Євпаторія, 2009 р.), «Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики» (м. Харків, 2009 р.), «Актуальні питання розвитку пенсійного страхування та удосконалення механізмів фіскального регулювання в Україні» (м. Херсон, 2009 р.), «Фінансова сфера та її роль у зростанні конкурентних переваг національних економік» (м. Ірпінь, 2009 р.), «Реформування податкової системи України відповідно до європейських стандартів» (м. Ірпінь, 2011 р.), «Гармонізація оподаткування в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів» (м. Ірпінь, 2011 р., 2012 р.), «Проблеми прогнозування и государственного регулирования социально-экономического развития» (м. Мінськ, 2011 р.), «Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики» (м. Харків, 2011 р.), «Фінансова система держави: проблеми та перспективи розвитку» (м. Київ, 2011 р.), «Ціннісний вимір політичної діяльності: політичні реалії та ілюзії в сучасному українському суспільстві» (м. Херсон, 2013 р.), «Сучасні проблеми та механізми фінансового управління» (м. Харків, 2013 р.), «Актуальні проблеми забезпечення фінансово-економічної безпеки» (м. Тернопіль, 2013 р.), «Актуальные вопросы развития финансовой сферы стран и регионов» (м. Махачкала, 2013 р.), «Фінансова система країни: тенденції та перспективи розвитку» (м. Острог, 2014 р.), «Ціннісний вимір політичної діяльності: західно-східний вектор сучасної української політики» (м. Херсон, 2014 р.), «Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку держави в умовах глобалізації» (м. Хмельницький, 2015 р.).

Публікації. Основні положення та наукові результати дослідження опубліковано у 73 наукових працях, з них: 2 одноосібні монографії загальним обсягом 64,2 д. а.; 3 колективні монографії (особисто автору належить 3,7 д. а.); 42 статті – у наукових фахових виданнях (особисто автору належить 19,1 д. а.), з яких 3 статті – у збірниках, введених до реєстру міжнародних наукометричних баз; 4 статті – у наукових періодичних виданнях інших держав (Латвія, Німеччина, Росія) обсягом 2,0 д. а.; 1 стаття – в іншому виданні (особисто автору належить 0,2 д. а.); 21 праця апробаційного характеру обсягом 3,6 д. а. Загальний обсяг опублікованих праць становить 149,5 д. а., особисто автору належить 92,8 д. а.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг дисертаційної роботи становить 620 сторінок (у тому числі основного тексту – 385 сторінок) і містить 24 таблиці, 56 рисунків. Список використаних джерел охоплює 455 найменувань на 41 сторінки, 22 додатки займають 194 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі «**Теоретико-організаційні засади податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів держави**» поглиблено підходи до розуміння понять «податкова стратегія» і «боргова стратегія» як напрямів реалізації бюджетної стратегії держави, розкрито сутність, іманентні ознаки та джерела акумуляції бюджетних ресурсів, з'ясовано місце і значення цього поняття у системі понятійно-категоріального апарату теорії фінансів, досліджено аспекти розвитку організаційно-правового забезпечення мобілізації ресурсів бюджету в Україні.

Проведене дослідження підтвердило, що наукові постулати розуміння сутнісної природи бюджетних ресурсів як складової фінансових ресурсів держави займають одне з найважливіших місць у фінансовій теорії і перебувають у тісному взаємозв'язку з економічним станом та розвитком країни. За допомогою бюджетних ресурсів на практиці реалізується категорія бюджету як основного централізованого грошового фонду держави. Констатовано, оскільки бюджетні ресурси обмежені, завданням фінансової науки є пошук можливих варіантів формування і використання грошових фондів, обґрунтування найбільш прийняттого з них з метою оптимального задоволення соціально-економічних інтересів суспільства з урахуванням закономірностей фінансових явищ, їх об'єктивної необхідності та фінансових можливостей.

Поняття «бюджетні ресурси» запропоновано формулювати шляхом логічного поєднання дефініцій «бюджетні кошти», «ресурс» і «фінансові ресурси держави», узагальнення та систематизації різних наукових підходів до їх трактування. Аргументовано, що бюджетні ресурси, з одного боку, є важливим економічним явищем, яке відображає результати розподілу та перерозподілу частини вартості валового внутрішнього продукту, частини національного багатства, зовнішніх джерел фінансування бюджету між учасниками відтворювального процесу, а з іншого – безперервно поновлюваним у результаті економічної діяльності держави запасом фінансових ресурсів, централізованим у бюджетній системі з метою асекурації неперервності розширеного відтворення та забезпечення суспільних потреб.

Визначено місце бюджетних ресурсів у фінансових ресурсах суспільства (рис. 1).

Рис. 1. Місце бюджетних ресурсів у фінансових ресурсах суспільства

У дисертації проаналізовано різні підходи вчених до визначення економічної природи та змістовного наповнення дефініції «доходи бюджету», в результаті чого сформовано авторське розуміння цього поняття як частини бюджетних ресурсів держави, котра мобілізується податковим, неподатковим і трансфертним методами в процесі розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту й акумулюється в основному централізованому фонді грошових коштів держави, що формується для фінансування процесів суспільного відтворення з метою забезпечення виконання державою конституційних зобов'язань із задоволення суспільних потреб.

Акцентовано, що акумуляція ресурсів бюджету може здійснюватися також на базі внутрішніх і зовнішніх позик та за рахунок емісії. Кошти, запозичені державою на платній основі, відображають кредитний метод формування бюджетних ресурсів, Аргументовано, що за умови виконання бюджетних обмежень, регламентованих чинними фіскальними правилами, зведення бюджету з дефіцитом, що передбачає залучення до бюджету боргових ресурсів, не є свідченням його незбалансованості.

Наголошено, що успішний соціально-економічний розвиток держави є результатом системного використання не лише ресурсних можливостей бюджетів всіх рівнів, а й тих інструментів державного регулювання, що забезпечують формування і реалізацію політики розвитку, важливою складовою яких є бюджетна політика. Аргументовано, що практична реалізація бюджетної політики полягає у сукупності заходів стратегічного і тактичного характеру, які держава здійснює через бюджетну систему.

Дослідження теоретичних засад бюджетної стратегії та окремих її структурних елементів (мети, напрямів реалізації, адміністративно-правових та економічних інструментів розподілу бюджетних ресурсів держави як об'єкта бюджетної стратегії, результату) дало змогу сформулювати концептуальні підходи до виокремлення за напрямками реалізації (видами): а) стратегії наповнення дохідної частини бюджету, яка охоплює податкову стратегію і стратегію мобілізації неподаткових надходжень; б) видаткової стратегії; в) трансфертної стратегії; г) боргової стратегії. Доведено, що кінцева результативність бюджетної стратегії як складової державного регулювання суспільного розвитку залежить від ефективності системного підходу до синергії та інтеграції визначених напрямів її реалізації.

Результати проведеного дослідження підтверджують, що бюджетні ресурси України формуються переважно за рахунок податкових надходжень бюджету та державних і місцевих запозичень, їх сумарна частка у загальному обсязі ресурсів зведеного бюджету збільшилася впродовж 2002–2014 рр. з 74,89% до 88,60%. Саме тому серед запропонованого у дисертації спектру складових бюджетної стратегії увагу зосереджено на синергії податкової та боргової стратегій мобілізації бюджетних ресурсів держави.

Доведено, що адаптація законодавчої і нормативно-правової бази формування ресурсів бюджету до вітчизняних реалій проходить складно. Законодавчі та нормативно-правові акти як з концептуальної точки зору, так і за змістом, є спірними та недосконалими, що підтверджується перманентним процесом внесення до них змін і доповнень. Проведене дослідження дозволило сформулювати низку рекомендацій, спрямованих на вдосконалення вітчизняного законодавства, яке регламентує джерела акумуляції ресурсів бюджету.

У другому розділі «**Методологічні основи податково-боргових стратегій акумуляції бюджетних ресурсів держави**» обґрунтовано концептуальний підхід до трактування бюджетних ресурсів з використанням філософських категорій і законів діалектики, визначено інституціональні засади податково-боргових стратегій мобілізації ресурсів бюджету, систематизовано методи формування бюджетних ресурсів держави, здійснено теоретичну концептуалізацію конвергенції податкових і боргових джерел фінансування суспільних потреб.

Вихідною методологічною платформою комплексного наукового дослідження податково-боргових стратегій бюджетних ресурсів держави запропоновано вважати діалектичний метод пізнання, що дає можливість осмислити глибинну сутність ресурсів бюджету як складової фінансових ресурсів держави, визначити закономірності їх історичного розвитку, виявити проблемні тенденції та розробити стратегії їх формування. Аргументовано доцільність застосування в процесі коригування податково-боргових стратегій акумуляції ресурсів основних положень інституціональної теорії, оскільки методологічний потенціал інституціоналізму допомагає адекватно модернізувати траєкторію розвитку бюджетної системи загалом та механізм мобілізації ресурсів бюджету зокрема. Доведено, що методологія формування бюджетних ресурсів держави базується також на концептуальних засадах теорії бюджету, оподаткування, державного кредиту та державного боргу, науковою парадигмою яких є результати багатовекторних теоретичних досліджень.

Дослідження теоретичних засад бюджетної стратегії та окремих її структурних елементів дало змогу сформулювати концептуальні підходи до трактування бюджетних ресурсів держави як економічного поняття, котре водночас має матеріальні субстанції - за явищем, змістом, формою, організаційно-структурною побудовою, правовим характером, роллю і місцем у державному регулюванні соціально-економічних процесів.

У результаті узагальнення, систематизації та концептуалізації накопичених світовою фінансовою думкою знань щодо наукового осмислення логіки взаємопов'язаного функціонування податкових і боргових джерел формування бюджетних ресурсів держави виокремлено декілька теорій, які відрізняються підходами й трактуванням основних категорій, ідейною позицією авторів та висновками, зокрема: класична теорія, теорія функціональних фінансів (*function finance*); теорія витіснення (*crowding-out*); теорія рікардіанської еквівалентності (*Ricardian equivalence*); теорія податкового вирівнювання (*tax smoothing*). Зазначений теоретичний базис є науковим підґрунтям розробки ефективних податково-боргових стратегій акумуляції ресурсів бюджету, однак в умовах турбулентності сучасних трансформацій фіскального простору теоретико-методологічні підходи потребують переосмислення завдяки зростаючому впливу інституціональних чинників.

Аргументовано, що податково-боргові стратегії акумуляції бюджетних ресурсів держави реалізуються через фіскальні інститути. З огляду на це вирішено важливе наукове завдання уточнення понятійно-категоріального апарату інституціональної теорії в частині доповнення його таким поняттям, як «інститут формування бюджетних ресурсів держави» (рис. 2).

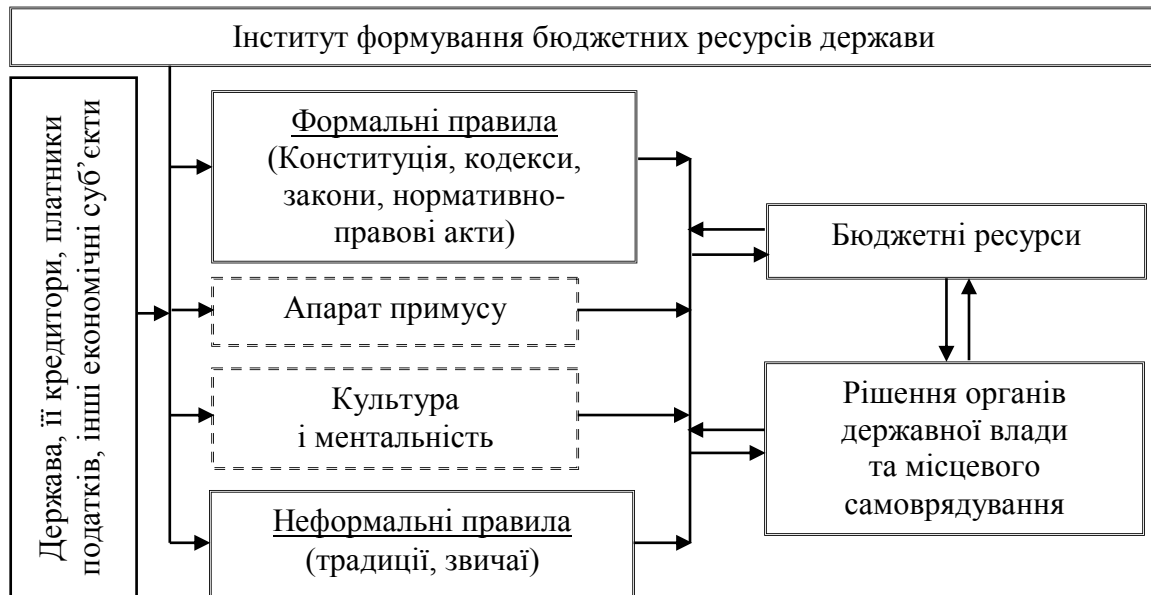

Рис. 2. Інституціональний підхід до формування бюджетних ресурсів держави

Відповідно до предмета дослідження акцентовано увагу на інститутах, які сприяють оптимізації податково-боргових стратегій мобілізації ресурсів бюджету. По-перше, це законодавче і нормативно-правове забезпечення у сфері бюджетної, податкової та боргової політики; по-друге, наявні у країні традиції, звичаї і норми щодо залучення грошових коштів до бюджетного фонду держави. Наголошено, що базовими інститутами будь-якого інституціонального сектору є інститут держави та ринкові інститути: власності, контрактних відносин і трансакційних витрат. Основою інституціонального середовища формування та реалізації бюджетної політики, у тому числі щодо розбудови податково-боргових стратегій мобілізації бюджетних ресурсів, є інститут держави, однак запропоновано в процесі акумуляції ресурсів бюджету враховувати параметри розвитку всіх основних інститутів.

Аргументовано, що збільшенню трансакційних витрат при проведенні бюджетної політики значною мірою сприяють неекономічні чинники, зокрема психологічні, які доволі складно врахувати, адже неможливо точно описати модель поведінки економічних суб'єктів. Якщо зворотний зв'язок між цілями, заходами й результатами бюджетної політики в процесі формування бюджетних ресурсів держави фрагментарний, а трансакційні витрати значні, або хоча б один з параметрів інституту викликає стійке невдоволення членів суспільства, то напрям розвитку визначатиметься суб'єктивними моделями учасників бюджетних відносин. Саме в цьому разі формуються різні інституціональні обмеження і може виникнути інституціональна катастрофа або інші прояви деформації інституціонального середовища (інституціональні пастки, ями, розриви, пустоти, петлі) (табл. 1).

Акцентовано, що перманентне нехтування адаптацією формальних інститутів до неформальних призводить до їх превалювання над формальними, а значна кількість інституціональних деформацій податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів України актуалізує необхідність врахування неформальних правил при здійсненні трансформаційних реформ, що є можливим лише з використанням постулатів інституціональної теорії.

**Інституціональні деформації податково-боргових стратегій
формування бюджетних ресурсів України**

Деформація	Сутність і форми прояву
Інституціональна пастка	Ухилення від оподаткування, а також спрямування запозичених державою коштів переважно на забезпечення споживчих потреб, що у більшості випадків не викликає у суспільстві морального засудження
Інституціональна яма	Необхідність реформування податкової системи і вдосконалення порядку розміщення облігацій внутрішньої державної позики, що гальмується відсутністю механізмів, котрі б не викликали незадоволення та опору платників податків і кредиторів держави
Інституціональний розрив	Недостатній обсяг та низька якість і доступність суспільних благ та послуг, які платники податків отримують за рахунок бюджетних ресурсів держави, а також нерозвиненість внутрішнього ринку державних цінних паперів (з майже 480 млрд. грн. ОВДП за станом на 30.06.2015 р. понад 95% знаходиться поза ринком)
Інституціональні пустоти	Нормальне сприйняття суспільством декларування збитків платниками податків або фінансування державою за рахунок запозичених коштів збиткових капіталовкладень
Інституціональна петля	Для вирішення проблеми збільшення обсягів бюджетних ресурсів держави приймаються законодавчі акти, які підвищують податкове навантаження або мають розширити базу оподаткування, однак внаслідок цих дій податкова база і відповідно податкові надходження до бюджету зменшуються, що вимагає перманентного підвищення податкових ставок або обсягів державних запозичень

Систематизовано методи акумуляції бюджетних ресурсів, котрі розподілено на неінфляційні (податковий, неподатковий, трансфертний, кредитний) та інфляційні (кредитний – в частині купівлі державних цінних паперів національним банком та емісійний), які забезпечують наповнення дохідної частини бюджету та утворення джерел фінансування бюджетного дефіциту. Аргументовано, що бюджетна стратегія України має бути реалізована через обґрунтований компроміс неінфляційних методів формування ресурсів бюджету з урахуванням впливу ендогенних (інституціональних і макроекономічних) й екзогенних (глобалізаційних) чинників, при цьому пріоритетність вибору повинна надаватися податковому та кредитному методам. Це дасть можливість визначити чіткі орієнтири бюджетної стратегії за напрямками її реалізації, структурувати заходи та обрати відповідний інструментарій податково-боргових стратегій акумуляції ресурсів бюджету згідно з метою і завданнями бюджетної політики.

У третьому розділі «**Прагматизм податкової стратегії мобілізації бюджетних ресурсів держави**» проведено моніторинг вітчизняної практики акумуляції податків і зборів до бюджету держави, проаналізовано фіскальну ефективність податкової системи України, досліджено мультифакторний феномен податкових втрат ресурсів державного та місцевих бюджетів.

Підтверджено домінуюче бюджетоутворююче значення непрямих податків в Україні. Виконуючи в умовах турбулентної економіки насамперед фіскальну функцію, вони водночас скорочують обсяги споживання, виступають як дефлятор, знижують рентабельність майбутніх інвестицій. Сумарна частка ПДВ, акцизного

податку та мита впродовж 2002–2014 рр. у середньому становить: у ВВП – 11,29%; у доходах та податкових надходженнях зведеного бюджету – 37,82% і 49,70% відповідно. Доведено, що вагома частина бюджетних ресурсів формується за рахунок прямих податків, котрі відіграють істотну роль у забезпеченні соціальної та макроекономічної стабільності як автоматичні (вбудовані) стабілізатори. Основними бюджетоутворюючими прямими податками в Україні є податок на прибуток підприємств і податок на доходи фізичних осіб, сумарна питома вага яких у 2002–2014 рр. у середньому становить: у ВВП – 8,89%; у доходах та податкових надходженнях зведеного бюджету – 29,98% і 39,75% відповідно.

За допомогою показників, які характеризують здатність обраних форм оподаткування акумулювати бюджетні ресурси, не стримуючи підприємницької активності, визначено ефективність податкової системи України. Проведені розрахунки засвідчили відсутність чітких тенденцій у динаміці коефіцієнта еластичності податків, а перманентні (дискреційні) зміни податкового законодавства України ускладнили формування варіаційного ряду, в якому податкові надходження залежали винятково від динаміки ВВП. Коефіцієнт збираності податків у 2003–2007 рр. та у 2011 р. коливався у межах 1,00–1,02, що загалом є позитивним результатом роботи фіскальних органів. Водночас надмірна зосередженість податкових інспекцій на виконанні планових показників посилює адміністративний тиск на суб'єктів господарювання, що відповідно спричиняє штучне підвищення податкового навантаження. Індекс Херфіндала–Хіршмана, який відображає концентрацію податкових надходжень з різних джерел, впродовж аналізованого періоду знаходився у діапазоні 0,20–0,26, що свідчить про домінування у вітчизняній системі оподаткування джерел з низьким обсягом надходжень.

Встановлено, що динаміка загального рівня оподаткування в Україні у цілому відповідає європейським тенденціям, кількісні показники наближені до показників ЄС-28. Водночас більш ґрунтовні висновки отримані в результаті порівняння з країнами, які стали членами Європейського Союзу під час 5-го раунду розширення, адже саме податкові системи «нових» держав-членів Євросоюзу є орієнтиром для адаптації вітчизняної системи оподаткування в контексті євроінтеграційного прагнення України. Податковий коефіцієнт в Україні значно перевищує відповідний показник у країнах ЄС-13, до того ж він не супроводжується адекватним ступенем забезпечення громадян суспільними благами. Спірність твердження, що податкове навантаження в Україні значно нижче, ніж у розвинутих європейських країнах (ЄС-15), аргументована тим, що частка податків, яка повертається населенню при перерозподілі бюджетних ресурсів, у «старій» Європі набагато вища.

Визначено, що фіскальний потенціал номінальних ставок основних бюджетоутворюючих податків в Україні не реалізований через їх низькі ефективні ставки. У 2014 р. ефективна ставка ПДВ становила 12,5% при номінальній ставці 20%; податку на прибуток підприємств – 12,0% при 18%; податку на доходи фізичних осіб у вигляді заробітної плати – 10,5% при 15% (17%) відповідно. Підвищення ефективних ставок податків при стабільних номінальних є дієвим інструментом збільшення обсягу бюджетних ресурсів держави з одночасним урахуванням інтересів економічних суб'єктів. Водночас констатовано, що в Україні вирішальним чинником при визначенні розміру податкових ставок залишається

забезпечення реалізації фіскальної функції без врахування відповідності рівня ставки можливостям та інтересам платників податків.

Обґрунтовано поняття «податкові втрати» ресурсів бюджету, яке є узагальнюючим і характеризує потенційно можливі обсяги податкових надходжень, які державний та місцеві бюджети не отримали через існування феноменів податкових розривів і податкових витрат. Розраховано обсяг втрат бюджетних ресурсів держави в частині їх податкової складової, який дорівнює сумі наданих податкових пільг, непогашеного податкового боргу і втрат податкових надходжень унаслідок функціонування тіньової економіки (табл. 2).

Таблиця 2

**Динаміка податкових втрат бюджетних ресурсів України
у 2002–2014 рр., млрд. грн. ***

Показники	Роки							Відхилення 2014/2002	
	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	млрд. грн.	%
ВВП	225,8	345,1	544,2	948,1	1082,6	1408,9	1566,7	+1340,9	+593,84
Доходи зведеного бюджету	62,0	91,5	171,8	297,9	314,5	445,5	456,1	+394,1	+635,65
Податкові надходження зведеного бюджету	45,4	63,2	125,7	227,2	234,4	360,6	367,5	+322,1	+709,47
Податкові витрати і розриви									
Податкові пільги	56,2	34,9	25,2	34,5	59,2	91,6	65,4	+ 9,2	+ 16,37
<i>у тому числі:</i>									
- з податків, які адмініструють податкові органи	39,2	12,6	13,5	22,8	37,1	48,7	33,2	- 6,0	- 15,31
- з податків, які адмініструють митні органи	17,0	22,3	11,7	11,7	22,1	42,9	32,2	+ 15,2	+ 89,41
Непогашений податковий борг	14,2	8,8	7,8	9,1	16,2	13,9	26,9	+ 12,7	+ 89,44
Податкові втрати від тіньової економіки	12,1	19,4	37,5	77,2	89,5	122,6	150,7	+ 138,6	+1145,5
Податкові витрати і розриви, разом									
- млрд. грн.	82,5	63,1	70,5	120,8	164,9	228,1	243,0	+ 160,5	+194,55
- % до ВВП	36,54	18,28	12,96	12,74	15,23	16,19	15,51	- 21,03	в.п.
- % до доходів зведеного бюджету	133,06	68,96	41,04	40,55	52,43	51,20	53,28	- 79,78	в.п.
- % до податкових надходжень зведеного бюджету	181,72	99,84	56,09	53,17	70,35	63,26	66,12	- 115,60	в.п.

* Розраховано за даними Державної служби статистики України, Державної казначейської служби України, Державної фіскальної служби України.

Визначено, що у 2002–2003 рр. розмір податкових втрат майже вдвічі перевищив фактичні обсяги податкових надходжень зведеного бюджету. У 2004–2014 рр. бюджет щорічно втрачав податкові ресурси, еквівалентні в середньому 65,99% фактичних податкових надходжень. Загалом упродовж 2002–2014 рр. обсяг податкових втрат зведеного бюджету збільшився у 3 рази (на 160,5 млрд. грн.).

У четвертому розділі «Еволюційно-емпіричні та сучасні тенденції боргової стратегії акумуляції бюджетних ресурсів держави» розглянуто особливості

еволюційної трансформації боргової політики України, визначено фіскальні деформації боргової стратегії й асиметрії мобілізації позикових ресурсів державного бюджету, досліджено сучасні реалії функціонування інституту місцевих запозичень.

Аргументовано, що в умовах перманентної незбалансованості доходів і видатків бюджету дедалі більшого фіскального значення набувають запозичені кошти, які поряд із податковими надходженнями є потужним джерелом формування бюджетних ресурсів держави. Як засвідчують дані рис. 3, у період 2009–2013 рр. відбулося значне зростання ресурсів Державного бюджету України, акумульованих кредитним методом. У 2014 р. боргові джерела фінансування бюджетних видатків вперше перевищили обсяги податків і зборів, мобілізованих до державного бюджету, – на 42,4 млрд. грн.; при погашенні боргових зобов'язань держави на суму 120,8 млрд. грн. було залучено 322,6 млрд. грн. нових запозичень.

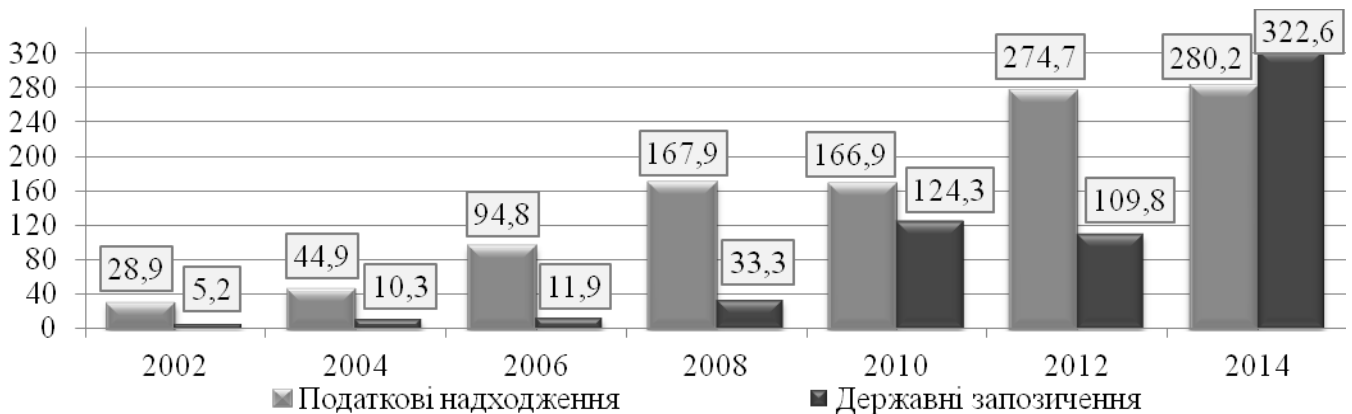

Рис. 3. Податково-боргові джерела формування ресурсів Державного бюджету України, млрд. грн.

Констатовано, що активне використання державою позикових джерел мобілізації ресурсів бюджету зумовлює значну акумуляцію її боргових зобов'язань. Нагромадження державного боргу відбувається внаслідок об'єктивно обумовленої суспільної потреби запозичувати й використовувати додаткові бюджетні ресурси для виконання функцій держави в умовах вичерпаності інших джерел фінансування бюджетних видатків або доцільності обмеження рівня оподаткування.

Проведене дослідження генезису державного боргу України дало змогу виокремити етапи боргової політики акумуляції бюджетних ресурсів (табл. 3). Аргументовано, що нераціональний підхід до формування боргових ресурсів бюджету підвищив ризики порушення макрофінансової стабільності в Україні. В умовах поглиблення дисбалансів державних фінансів боргова стратегія формування ресурсів бюджету практично вичерпала можливості щодо мобілізації їх додаткового обсягу, що звузило межі фінансування процесів суспільного відтворення.

Вказано, що одним з основних індикаторів оцінки впливу боргового навантаження на економіку є показник співвідношення державного та гарантованого державою боргу до ВВП, який у 2014 р. зріс до 70,3%, що перевищило граничний рівень 60%, встановлений Бюджетним кодексом України, та вивело нашу державу на третє місце у світі серед країн з ринками, що формуються. Водночас таке порівняння не є повною мірою коректним, адже у зарубіжних країнах державний борг враховує ширше коло боргових зобов'язань, ніж в Україні.

**Етапи трансформації боргової політики
формування бюджетних ресурсів України**

Етап	Роки	Основні ознаки етапу
I	1992 р. – 1996 р.	Безсистемність залучення боргових ресурсів держави; домінування прямих кредитів НБУ та урядових гарантій за іноземними кредитами; початок співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями; становлення ринку внутрішніх державних запозичень
II	1997 р. – 2000 р.	Відсутність виваженої державної боргової політики; активне позичання ресурсів як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках капіталу; висока доходність державних облігацій; побудова облігаційної піраміди; залучення системних кредитів МБРР і комерційних позик
III	2001 р. – I половина 2008 р.	Перехід від антикризових заходів до боргової політики, спрямованої на зменшення боргового тиску на економіку; поступове зниження вартості внутрішнього боргу
IV	II половина 2008 р. – 2009 р.	Стрімке зростання обсягів боргових зобов'язань держави; збільшення в структурі боргу кількості ОВДП, які знаходилися у власності НБУ, та короткострокових ОВДП
V	2010 р. – 2013 р.	Активне нарощування боргових зобов'язань держави; збільшення витрат на погашення і обслуговування боргу через високу ціну та короткостроковість запозичень
VI	2014 р. – теперішній час	Перевищення граничного рівня державного боргу, регламентованого Бюджетним кодексом України; реструктуризація і списання частини зовнішнього боргу

Результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що розкручування боргової спіралі впродовж останніх років спродукувало значне збільшення витрат на погашення та обслуговування боргових зобов'язань держави – з 8,7 млрд. грн. у 2002 р. до 168,8 млрд. грн. у 2014 р. Питома вага видатків на обслуговування державного боргу у видатках державного бюджету збільшилася за цей період з 8,17% до 11,20%. У 2014 р. співвідношення боргових платежів України до ВВП досягло 10,77%; до доходів та податкових надходжень державного бюджету – 37,01% і 45,93% відповідно.

Підкреслено, що важливим аспектом реалізації податково-боргових стратегій акумуляції ресурсів бюджету є ресурсне забезпечення місцевих бюджетів, адже саме фінансові можливості органів місцевого самоврядування значною мірою обумовлюють якість забезпечення потреб територіальних громад. Констатовано, що інститут місцевих запозичень, який окреслює домінанти мобілізації боргових ресурсів місцевого самоврядування, в Україні перебуває на початкових етапах свого розвитку. Розраховано, що за період 2002–2014 рр. частка місцевих позик у загальному обсязі бюджетних ресурсів держави зменшилася з 1,02% до 0,31%. Нераціональні боргові стратегії органів місцевого самоврядування призводять до значних коливань співвідношення залучення і погашення боргових ресурсів місцевих бюджетів: у 2012 р. обсяги місцевих позик (5,64 млрд. грн.) більш ніж удвічі перевищували обсяги погашення (2,61 млрд. грн.), у 2013 р. запозичень майже не було, у 2014 р. при залученні 2,39 млрд. грн. погашено 3,28 млрд. грн.

З метою оптимізації боргового фінансування потреб територіальних громад обґрунтовано ефективні засади здійснення місцевих позик, що передбачають

залучення боргових ресурсів лише на реалізацію проектів, які забезпечуватимуть соціальний та економічний ефекти і відповідно сприятимуть розширенню бази оподаткування й погашенню позики за рахунок додаткових податкових надходжень без підвищення навантаження на платників податків.

У п'ятому розділі «**Напрями модернізації податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів держави**» окреслено вектори розбудови податкового інструментарію акумуляції ресурсів бюджету, надано рекомендації щодо оптимізації боргових джерел фінансування бюджету, розглянуто перспективи реалізації податково-боргових стратегій для бюджетного забезпечення економічного зростання.

Аргументовано авторське розуміння взаємозв'язку економічного зростання і обсягу податкових надходжень, спрямоване на вироблення нового бачення ефективності фіскальної політики, показником якої слугує ширина «зони фіскальних протиріч». Встановлений факт вузькості «зони фіскальних протиріч» в країнах з розвинутою економікою та велика їх амплітуда в Україні неоднозначно свідчить про своєрідний конфлікт виробничого та бюджетного критеріїв оптимізації податкового навантаження. У цьому і полягає глибока відмінність економіки України від розвинутих економік. Якщо в США, Німеччині, Великобританії виробничі інтереси бізнесу і бюджетні інтереси держави становлять певну органічну єдність орієнтирів щодо оптимальної ставки податкового навантаження, то в Україні відбувається їх непримириме протистояння.

Враховуючи відмінність економічних показників господарської діяльності окремих галузей економіки, досліджено вплив зниження податкового навантаження на зміну обсягів виробництва і реалізацію продукції в кожній із галузей (тобто на зміну бази оподаткування) і відповідно на сумарні надходження до бюджету. Встановлено тривалість часового відрізка, протягом якого зростання податкової бази в окремих галузях економіки може забезпечити збільшення платежів до бюджету і компенсацію неминучого початкового скорочення його доходів. Враховуючи, що періоди компенсації бюджетних втрат для галузей економіки є різними, зроблено відповідні розрахунки і запропоновано схему зниження податкового навантаження з найменшими втратами для бюджету.

Проведено моніторинг еволюції формальних і неформальних інститутів державотворення відносно ролі фіскального чинника у розвитку економіки. Наголошено, що розбудова ефективної податкової стратегії акумуляції бюджетних ресурсів держави блокується в Україні ідеологічною та психологічною невідповідністю як платників податків, так і фіскальних органів. Визнано, що оскільки податки є одночасно фінансовою, економічною, філософською і психологічною категоріями, змінити такий стан справ можливо лише за умови усупільнення національного менталітету на основі усвідомлення необхідності сплати податків та сприйняття відповідальності за податкові ціни суспільних благ.

Визначено, що багаторічна побудова піраміди державних запозичень за сучасних складних соціально-економічних проблем і загроз національній безпеці й територіальній цілісності призвела до виникнення класичної боргової пастки для України. Крім того, для обслуговування зростаючого зовнішнього боргу, по-перше, уряд частіше застосовуватиме емісійний метод формування ресурсів бюджету для

фінансування купівлі іноземної валюти з метою сплати відсотків (за умови, що не відбуватиметься зменшення видатків бюджету або підвищення податків); по-друге, типовим буде реальне знецінення національної валюти для досягнення рівноваги платіжного балансу. Зростання рівня інфляції в результаті здійснення платежів за зовнішнім державним боргом буде тим більшим, чим значнішою буде вартість обслуговування зовнішніх боргових зобов'язань держави і реальнішим - знецінення. Також це залежить від співвідношення швидкості обігу грошей щодо інфляції та від ступеня знецінення інфляцією реальних податкових надходжень.

Констатовано, що загалом можливість держави залучати боргові ресурси визначається довірою до неї інвесторів, що відповідно залежить від її репутації як платника боргів. Побудовано моделі для визначення граничної величини співвідношення боргу щодо ВВП з урахуванням можливості покривати відсоткові платежі за боргом за рахунок дискреційних доходів бюджету, які комбінуються співвідношеннями між темпами зростання боргу, відсотків, інфляції та ВВП.

На основі математичного моделювання логічно доведено теоретичну можливість через введення рівня податкового навантаження до складу чинників, які впливають на ВВП країни, збалансувати темпи зростання валового внутрішнього продукту, стабільність бюджетних ресурсів і зниження податкового навантаження.

Характеризуючи результати дослідження, констатовано, що в умовах вітчизняних економічних реалій найменший коефіцієнт кореляції за часом належить саме дефіциту бюджету, що свідчить про непослідовність бюджетної політики та її залежність від багатьох чинників, зокрема політичної складової. Саме тому можна спостерігати відсутність науково обґрунтованої тенденції щодо акумуляції бюджетних ресурсів та фінансування дефіциту державного бюджету за рахунок державних запозичень. Проведені наукові узагальнення у сегменті реалізації боргової стратегії формування ресурсів бюджету засвідчили, що, здійснюючи економічну політику, особливо у сфері державних фінансів, дослідження провідних вітчизняних та зарубіжних науковців із проблематики взаємозв'язку між валовим внутрішнім продуктом, бюджетними ресурсами держави і дефіцитом бюджету використовувалися недостатньо, економіко-математичне обґрунтування важливих рішень у сфері державних запозичень застосовувалося не завжди.

Розглянуто основні ефекти, що діють в економічній системі, а також окреслено, які обмежувачі є більш значущими для економічного зростання при визначенні критеріїв та параметрів формування податково-боргових стратегій мобілізації ресурсів бюджету. Обґрунтовано дію закону прискореного зростання бюджетних ресурсів, водночас відзначено той факт, що за суттю він є законом швидше емпіричним, ніж економічним. Вищенаведене засвідчує, що закон прискореного зростання бюджетних ресурсів виступає значним обмежувачем довгострокового розвитку економіки. Підтверджено, що зіставлення кривих Лаффера і кривої Армї-Рана дає змогу визначити бажаний характер формування бюджетних ресурсів держави, що має велике практичне значення для вибору адекватної фіскальної політики.

На основі математичного моделювання здійснена спроба пошуку певного оптимального варіанту податково-боргових стратегій формування ресурсів бюджету з метою покращення бюджетного забезпечення економічного зростання. При

визначенні оптимального рівня державного боргу та податкових надходжень до бюджету поняття оптимальності застосовано за критерієм максимізації реального ВВП на душу населення. Використана модель містить змінні, які відображають розмір державних боргових зобов'язань та обсяг податків і зборів, мобілізованих до бюджету, що дало змогу змодельовати оптимальний рівень державного боргу і сукупних податкових надходжень в умовах нестабільності фіскального простору та порушення закону прискореного зростання бюджетних ресурсів.

Загальний вигляд моделі такий:

$$y_t = \alpha + \beta_1 y_{t-1} + \beta_2 Inv_t + \beta_3 Trade_t + \beta_4 Inf_t + \beta_5 SD_t + \beta_6 SD_t^2 + \beta_7 TR_t + \beta_8 TR_t^2 + \delta_2 Q_{t2} + \delta_3 Q_{t3} + \delta_4 Q_{t4} + \varepsilon_t, \quad (1)$$

де y_t та y_{t-1} – логарифм реального ВВП на душу населення України та лагове значення цього показника (за поточний і попередній квартали);

$\alpha, \beta_1, \dots, \beta_8, \delta_2, \delta_3, \delta_4$ – параметри (коефіцієнти) регресійної моделі;

Inv_t – показник співвідношення валових капітальних інвестицій щодо ВВП за відповідний квартал;

$Trade_t$ – показник співвідношення зовнішньої торгівлі (експорт плюс імпорт) щодо ВВП України за відповідний квартал;

Inf_t – темп інфляції (дефлятор ВВП) в Україні за відповідний квартал;

SD_t, SD_t^2 – показник співвідношення державного боргу України на кінець кварталу щодо ВВП країни за цей квартал, а також цей показник, піднесений до квадрата;

TR_t, TR_t^2 – показник співвідношення податкових надходжень до Зведеного бюджету України за квартал щодо ВВП країни за цей квартал, а також цей показник, піднесений до квадрата;

Q_{t2}, Q_{t3}, Q_{t4} – допоміжні змінні для врахування чинника сезонності. Ці змінні набувають значення 0 та 1 для позначення відповідного кварталу;

ε_t – залишковий член регресії.

Проведені розрахунки, які базуються на описаній вище моделі, підтверджують висновки щодо необхідності зниження в Україні рівня податкового навантаження та щодо гранично допустимого рівня державного боргу країни у 35% від ВВП. Перевищення цієї межі державних боргових зобов'язань свідчить про погіршення боргової стійкості державі і труднощі у виконанні боргових платежів. У майбутньому за обов'язкової умови істотного збільшення податкової бази можливим є підвищення граничної межі державного боргу понад рівень 35% від ВВП. При цьому важливою вимогою є збільшення строків державних запозичень, що дасть змогу уникнути пікових боргових навантажень на економіку загалом та державний бюджет зокрема та не спричинить відволікання податкових ресурсів бюджету від соціальних видатків на погашення боргових зобов'язань в окремі бюджетні періоди.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі подано теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення важливої наукової проблеми, що виявляється у розробці теоретико-методологічних положень та науково-методичних підходів до дослідження закономірностей і суперечностей податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів держави у сучасних умовах. Результати досліджень дозволили сформулювати низку концептуально-теоретичних, методологічних і науково-практичних висновків, спрямованих на розв'язання завдань дисертації відповідно до поставленої мети.

1. Аргументовано, що поняття «бюджетні ресурси» відображає зміст бюджету як об'єктивної економічної категорії, тому дослідження ресурсів бюджету базовано на теорії бюджету держави. Разом з тим, наголошено, що бюджетні ресурси є самостійною одиницею понятійно-категоріального апарату, що зумовило важливість визначення їхньої сутності, структурних елементів та іманентних ознак. Зазначене дало підстави обґрунтувати джерела створення ресурсів бюджету, форми виявлення і цільове призначення: по-перше, джерелами їх формування є валовий внутрішній продукт, національне багатство, зовнішні джерела фінансування бюджету; по-друге, вони сконцентровані у централізованому бюджетному фонді; по-третє, метою акумуляції бюджетних ресурсів держави є їх спрямування на соціально-економічний розвиток суспільства. Водночас уточнено, що на сучасному етапі економічних трансформацій одним із найважливіших завдань державного управління є забезпечення суспільних потреб бюджетними ресурсами. Однак саме їх обмеженість є основною причиною дисбалансів системи державних фінансів в умовах зниження темпів економічного зростання і збільшення обсягів споживання. Наголошено, що ефективність бюджетної політики залежить від обґрунтованості підходів щодо формування ресурсів бюджету, які мають бути реалізовані насамперед через синергетичний концепт податкової та боргової стратегії держави.

2. Доведено, що ефективність практичної реалізації податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів держави залежить від повноти їх теоретико-методологічного обґрунтування, насамперед, від змістовного наповнення поняття «бюджетні ресурси» як базису методології. При цьому встановлено, що бюджетні ресурси займають центральне місце у функціонуванні бюджетної системи й відіграють важливу роль у розподільчому процесі. Обґрунтовано науково-методологічні підходи до аналізу бюджетних ресурсів крізь призму діалектики як універсального філософського методу наукового пізнання та загальнонаукового й конкретного дослідницького інструментарію. Запропоновано концептуальні підходи до трактування бюджетних ресурсів держави як економічного поняття, котре водночас має матеріальні субстанції – за явищем, змістом, формою, організаційно-структурною побудовою, правовим характером, роллю і місцем у державному регулюванні соціально-економічних процесів, базуються на використанні філософських категорій якості та кількості, сутності та явища, змісту та форми й законів діалектики.

3. Наголошено, що практична реалізація бюджетної політики здійснюється через синергетичну сукупність заходів довго- (стратегічного) і короткострокового

(тактичного) характеру, які здійснює держава через бюджетну систему, відповідно до чого основою поняття «бюджетна політика» визначено бюджетну стратегію у діалектичній єдності з бюджетною тактикою. Вказано, що принципово важливим для ефективного формування й реалізації бюджетної політики є розуміння бюджетної стратегії як цілісної системи дій держави, спрямованої на досягнення довготермінових цілей бюджетної політики. З огляду на сутність бюджетної стратегії виокремлено взаємодоповнюючі складові сукупності елементів її реалізації, у тому числі напрями реалізації, серед яких відповідно до предмета дослідження акцентовано увагу на податковій і борговій стратегіях формування бюджетних ресурсів держави. Під податковою стратегією запропоновано розуміти систему державних заходів, спрямованих на досягнення довготермінових цілей податкової і бюджетної політики в частині мобілізації бюджетних ресурсів за допомогою податків і зборів; під борговою – систему державних заходів, спрямованих на досягнення довготермінових цілей боргової та бюджетної політики в частині акумуляції бюджетних ресурсів держави за допомогою кредитного методу. Наголошено, що результат ефективної бюджетної стратегії як складової державного регулювання суспільного розвитку передбачає забезпечення обсягу бюджетних ресурсів, достатнього для повного та своєчасного фінансування суспільних потреб за рахунок синергетичного ефекту інтегрованої реалізації всіх напрямів стратегії.

4. Анамнез правового забезпечення податково-боргових стратегій бюджетних ресурсів України засвідчив його нестабільність і наявність різного роду флуктуацій. Позитивним аспектом запропоновано вважати усунення розпорошеності законодавчої бази, яка мала місце до введення в дію Бюджетного і Податкового кодексів України. Водночас з'ясовано, що численні коригування цих основоположних документів свідчать про низький рівень підготовки законопроектів фіскального спрямування. Законодавчі та нормативно-правові акти, як правило, приймаються без належного теоретичного обґрунтування, врахування об'єктивних економічних законів і закономірностей суспільного розвитку. У вітчизняній науковій літературі відсутній єдиний підхід до концепції бюджетного законодавства, абсолютна більшість пропозицій є діаметрально протилежною, що підтверджує невизначеність суспільства в цілому щодо формування механізмів мобілізації та розподілу бюджетних ресурсів держави. Запропоновано оптимізувати вітчизняне законодавство, яке регламентує податкові та позичкові джерела фінансування видатків бюджету на науковому підґрунті, що базується на всебічному використанні об'єктивних економічних законів і закономірностей розвитку суспільства із застосуванням системного підходу до розбудови всіх напрямів реалізації податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів держави.

5. Доведено, що для мобілізації податків і зборів та залучення державних і місцевих запозичень у процесі реалізації податково-боргових стратегій акумуляції ресурсів бюджету використовується певний набір формальних та неформальних інституціональних регулюючих механізмів. Визначено наявність значної кількості інституціональних деформацій податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів України як наслідку перманентного нехтування адаптацією формальних інститутів до неформальних, що актуалізує необхідність врахування неформальних правил при здійсненні трансформаційних реформ. Оскільки адаптація інститутів є

довготривалим процесом і за реструктуризації економіки неможливе швидке досягнення кінцевих результатів, аргументовано, що інститут формування бюджетних ресурсів України розпочне ефективно функціонувати лише після певного адаптаційного періоду, впродовж якого держава і платники податків та кредитори пристосовуються до нього. При цьому підкреслено неприпустимість автоматичного копіювання Україною інституціональних механізмів мобілізації ресурсів бюджету інших держав.

6. Охарактеризовано методи формування бюджетних ресурсів держави, зокрема: податковий, неподатковий, трансфертний, кредитний та емісійний, котрі розподілено на неінфляційні та інфляційні. Доведено, що результативність стратегій формування бюджетних ресурсів держави в умовах функціонування розподільчих процесів і розширеного відтворення залежить насамперед від ефективності системного підходу до використання методів їх акумуляції. Акцентовано, що бюджетні ресурси України на 80% мобілізуються за рахунок податкових надходжень бюджету та державних запозичень, що зумовило концентрацію уваги дослідження на податковому та кредитному методах. Аргументовано, що з метою стабілізації економіки більш ефективним є збалансування бюджету у довгостроковому періоді, причому за умови виконання бюджетних обмежень, передбачених діючими в країні фіскальними правилами, зведення бюджету з дефіцитом та залучення бюджетних ресурсів кредитним методом, не є свідченням бюджетної незбалансованості. Сучасна модифікація критеріїв збалансованості бюджету надає борговим джерелам акумуляції ресурсів бюджету значення альтернативних податковим надходженням кредитних форм забезпечення суспільних потреб (відкладене в часі оподаткування). Водночас наголошено, що боргові ресурси бюджету при економічно необґрунтованому використанні замість позитивного впливу на відтворювальні процеси здатні поставити під загрозу функціонування всієї бюджетної системи.

7. Акцентовано, що стійке функціонування інституту формування бюджетних ресурсів держави неможливе без ефективної системи оподаткування і досконалого механізму податкового регулювання процесів суспільного відтворення. На підставі аналізу податкової компоненти бюджетних ресурсів України впродовж 2002-2014 рр. доведено наявність значних дисбалансів та асиметрій у механізмі її формування, що актуалізувало необхідність обґрунтування науково-методологічних підходів до діагностики фіскальної ефективності податкової системи України та пошук результативних шляхів її підвищення. Обґрунтовано, що важливим показником ефективності формування ресурсів бюджету за рахунок податкових джерел є рівень повноти використання фіскального потенціалу податкової системи. Розраховане співвідношення фактичних і потенційно можливих надходжень основних бюджетоутворюючих податків підтвердило висновок, що в кожному з них закладено великі потенційні фіскальні можливості, які наразі не використані повною мірою. Існування резервів пояснено як об'єктивними чинниками – наявністю податкових пільг, податкового боргу, так і великими обсягами ухилення від сплати податків.

8. Структуровано понятійно-категоріальний апарат дослідження стосовно уточнення понять «податковий розрив», «податкові витрати», «податкові втрати», що дало змогу констатувати рівність обсягу втрат бюджетних ресурсів держави в

частині їх податкової складової сумі наданих податкових пільг, непогашеного податкового боргу і втрат податкових надходжень внаслідок наявності тіньової економіки. Наголошено, що ефективно управління податковими розривами та податковими витратами дозволяє знизити обсяги податкових втрат бюджетних ресурсів, що відповідно забезпечує корекцію фіскальних асиметрій і дисбалансів, сприяє досягненню фіскальної рівноваги держави, синхронізує фіскальну та монетарну політику, і, у підсумку, скорочує потреби України у позичковому фінансуванні та знижує її боргову залежність. З'ясовано, що найбільші обсяги бюджетних ресурсів Україна втрачає внаслідок існування тіньової економіки, частка якої є найбільшою в Європі. З'ясовано, що не менш важливим чинником подолання дисбалансів державних фінансів і забезпечення стабілізації вітчизняного фіскального простору є обґрунтований суспільною інтуїцією та економічною доцільністю напрям використання додаткових податкових надходжень, отриманих від закриття податкових розривів. Аргументовано, що найбільш оптимальним варіантом, спрямованим на досягнення конструктивного компромісу інтересів держави та господарюючих суб'єктів як основних продуцентів податкових надходжень Зведеного бюджету України, є комбінація зменшеного податкового тягара на платників податків, які працюють в економіці, виведеній з «тіні», збільшення видатків бюджету і зниження бюджетного дефіциту.

9. Визначено етапи трансформації боргової політики України, щодо кожного встановлено часовий проміжок та окреслено основні ознаки етапу. Аргументовано, що єдиним періодом в історії незалежної України, який характеризується певною стабільністю кредитного методу формування бюджетних ресурсів держави, є 2001 р. – І половина 2008 р., що збігається з періодом певної макроекономічної рівноваги. В решту часових інтервалів відбувалося активне нарощування внутрішніх і зовнішніх боргових зобов'язань держави та збільшення витрат на погашення й обслуговування державного боргу, що певною мірою є наслідком відсутності в Україні чіткого стратегічного бачення розвитку боргової політики та науково обґрунтованого синергетичного підходу до формування і реалізації податково-боргових стратегій мобілізації бюджетних ресурсів держави. Підтверджено, що нераціональний і кон'юнктурний підходи до акумуляції боргових ресурсів бюджету підвищили ризики порушення макрофінансової стабільності в Україні. В умовах поглиблення дисбалансів державних фінансів можливості щодо мобілізації додаткового обсягу бюджетних ресурсів кредитним методом майже вичерпані, що значно звужує межі фінансового забезпечення процесів суспільного відтворення.

10. З'ясовано, що починаючи з 2009 р. відбулося значне зростання ресурсів державного бюджету, акумульованих кредитним методом. Доведено, що активне здійснення державою внутрішніх і зовнішніх запозичень спричинює проблему нагромадження державного боргу, який відповідно до класичної парадигми негативно впливає на темпи економічного розвитку. У 2014-2015 рр. співвідношення рівня державного боргу до ВВП досягло максимуму за всю історію незалежності та перевищило межі, регламентовані Бюджетним кодексом України. Водночас аргументовано, що податковий і кредитний методи акумуляції бюджетних ресурсів є ідентичними. Порівняно з податками і грошовою емісією державні запозичення мають більше переваг, що й визначає пріоритетність боргового

формування ресурсів бюджету в сучасних умовах. З іншого боку, відволікання значних бюджетних ресурсів держави на виплати за борговими зобов'язаннями свідчить про нераціональну політику запозичень, яка порушує права платників податків на отримання якісних суспільних послуг та зменшує можливості бюджету щодо забезпечення економічного зростання і суспільного добробуту.

11. Аргументована важливість об'єктивної оцінки ступеня взаємозв'язку між основними макроекономічними показниками, які задіяні при формуванні та реалізації боргової стратегії держави, та ефективного прогнозування їх впливу на суспільно-політичну і соціально-економічну ситуацію. Доведено, що державний борг України стрімко зростає, і ця тенденція є доволі негативною. Певною мірою це пов'язано із спрямуванням боргових ресурсів бюджету переважно на споживчі потреби та покриття бюджетного дефіциту, що посилює дисбаланси у системі державних фінансів. Витрачання запозичених коштів на поточне споживання не забезпечує доходу від експлуатації цих ресурсів, який має покривати вартість обслуговування. Поточні боргові зобов'язання держави перекладаються на бюджети майбутніх періодів, що продукує значні ризики для динаміки соціально-економічного розвитку. У подальшій перспективі обсяг коштів, які вилучатимуться з бюджету на обслуговування боргів попередніх років, зростатиме, що додатково зменшить обсяг бюджетних ресурсів, спрямованих на вирішення завдань суспільного відтворення.

12. Доведено, що інститут місцевих запозичень як інструмент забезпечення боргових ресурсів місцевих бюджетів України перебуває на початкових етапах розвитку. Вихід органів місцевого самоврядування на ринки позичкового капіталу відбувається за умов недосконалості відповідної правової бази, низьких інвестиційних можливостей національної економіки, відсутності доступу більшості органів місцевого самоврядування на зовнішні фінансові ринки, нестабільності дохідної бази місцевих бюджетів, що знижує кредитні рейтинги муніципалітетів, високої вартості та ризиків запозичень, їх епізодичного характеру, небажання органів місцевого самоврядування брати на себе відповідальність за погашення позик. З'ясовано, що фінансова криза підірвала можливості використання інвестиційного потенціалу місцевих позик, знизивши ефективність цього інституту. Муніципальні облігації та кредити, отримані від фінансових установ і міжнародних фінансових організацій, запропоновано зробити важливим напрямом диверсифікації боргової політики держави, особливо в умовах збереження негативного сальдо запозичень. Ефективне використання боргових бюджетних ресурсів дасть змогу стимулювати інноваційну та інвестиційну діяльність на місцевому рівні, що у підсумку сприятиме загальному економічному відродженню регіонів.

13. Аргументовано авторське розуміння взаємозв'язку економічного зростання і обсягу податкових надходжень, спрямоване на формування нового бачення ефективності фіскальної політики, показником якої слугує ширина «зони фіскальних протиріч». Встановлений факт вузькості «зони фіскальних протиріч» в країнах з розвинутою економікою та велика їх амплітуда в Україні неоднозначно свідчить про своєрідний конфлікт виробничого та бюджетного критеріїв оптимізації податкового навантаження. Проведений моніторинг еволюції формальних і неформальних інститутів державотворення відносно ролі фіскального чинника у розвитку

економіки підтвердив, що розбудова ефективної податкової стратегії акумуляції бюджетних ресурсів держави блокується в Україні ідеологічною та психологічною невідповідністю як платників податків, так і фіскальних органів. Визнано, що оскільки податки є одночасно фінансовою, економічною, філософською і психологічною категоріями, змінити такий стан справ можливо лише за умови усунування національного менталітету на основі усвідомлення необхідності сплати податків та сприйняття відповідальності за податкові ціни суспільних благ.

14. Зазначено, що розрахунки оптимального рівня податкового навантаження та граничної межі державного боргу як результату вибору ефективного варіанту податково-боргових стратегій з метою покращення бюджетного забезпечення економічного зростання певною мірою корелюють з дослідженням взаємозв'язку державного боргу та темпів зростання національної економіки, проведеним експертами МВФ для країн з ринками, що формуються. Підтверджено, що коли країна отримує доступ до кредитних ресурсів, їх вплив на економічне зростання є позитивним. Однак, коли сума боргу досягає певної критичної точки, загальний ефект заборгованості стає негативним, а соціально-економічний стан країни – гіршим, ніж за умови відсутності боргу. Розрахунки, проведені для визначення оптимальності за критерієм максимізації реального ВВП на душу населення, довели, що максимальний розмір цього показника спостерігався для обсягу податкових надходжень до зведеного бюджету, що відповідає 23-35% ВВП. Для менших або більших значень рівня акумуляції податків і зборів у Зведеному бюджеті України показник реального ВВП був, відповідно, нижчим. Аналіз взаємозалежності показника державного боргу та реального ВВП на душу населення для України показав, що максимальний розмір ВВП спостерігався для мінімального рівня державного боргу, а також для боргу, що відповідає значенню 130-140% квартального ВВП (33-35% річного ВВП).

15. Головними завданнями формування та реалізації податково-боргових стратегій мобілізації бюджетних ресурсів держави в сучасних умовах турбулентності залишаються, по-перше, акумулювання максимуму надходжень податків з мінімальною дестимуляцією при цьому фінансово-господарської діяльності економічних суб'єктів; по-друге, залучення внутрішніх та зовнішніх державних позик без загрози дестабілізації функціонування економіки і державних фінансів у перспективі; по-третє, спрямування бюджетних ресурсів, мобілізованих шляхом оподаткування і державного кредиту на фінансування тих суспільних видатків, що сприятимуть пожвавленню економічної активності і, як наслідок, збільшуватимуть надходження податків як основного джерела фінансового забезпечення функціонування держави. Лише за економічно обґрунтованого взаємоузгодженого використання податкових та позичкових форм фінансування оптимально розподілених на соціальні, капітальні і трансформаційні цілі видатків бюджету, країни із транзитивною економікою можуть поступово наростити економічний та фіскальний потенціал, розпочавши якісно нове соціально-ринкове державотворення.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Сідельникова Л. П. Податкові та позичкові фінанси: фіскальна філософія вибору : монографія / Л. П. Сідельникова. – Херсон : Грінь Д. С., 2010. – 436 с. (25,3 д. а.).
2. Сідельникова Л. П. Теоретико-організаційні домінанти і практика розбудови податково-боргових джерел формування бюджетних ресурсів держави : монографія / Л. П. Сідельникова. – Херсон : ПП Грінь Д. С., 2013. – 670 с. (38,9 д. а.).
3. Проблеми формування податкової системи України: регіональний аспект : монографія / [Л. П. Сідельникова, Г. А. Стасюк, Т. В. Чижова та ін.] ; за заг. ред. Л. П. Сідельникової. – Херсон : ХНТУ, 2010. – 227 с. (12,6 д. а.). (Особистий внесок автора: п. 2.2 «Податкове планування та прогнозування як інструменти реалізації регіональної податкової політики». – С. 68-86) (0,6 д. а.).
4. Актуальні питання розвитку економіки: теорія і практика : колективна монографія / за ред. А. О. Касич, М. М. Хоменко. – Кременчук : ТОВ «Кременчуцька міська друкарня», 2012. – 308 с. (19,3 д. а.). (Особистий внесок автора: п. 1.9 «Державний борг України: теоретичні та еволюційно-емпіричні аспекти» - С. 51-58) (0,5 д. а.).
5. Сучасна парадигма фіскальної політики України в умовах формування суспільства сталого розвитку : монографія / за наук. ред. А. І. Крисоватого. – Тернопіль : ТНЕУ, 2015. – 460 с. (26,6 д. а.). (Особистий внесок автора: п. 1.3. «Теоретичний базис фіскального регулювання соціально-економічного розвитку». Автором досліджено фіскальну політику як адаптивний механізм у системі формування бюджетних ресурсів держави. – С. 39–50; п. 3.2. «Розвиток теорії державного кредиту та державного боргу в умовах суспільних трансформацій». – С. 122–137; п. 6.1. «Система управління державним боргом у механізмі забезпечення боргової безпеки». Автором розраховано інтегральний показник боргових ризиків як результат боргової стратегії України. – С. 255–278; п. 6.2. «Моніторинг формування та обслуговування державного боргу України». – С. 278–299) (2,6 д. а.).
6. Максимова Л. П. Оптимізація податкової політики регіону як чинник підвищення доходів бюджету / Л. П. Максимова // Таврійський науковий вісник. – 2007. – Вип. 49. – С. 305–311 (0,4 д. а.).
7. Максимова Л. П. Вплив системи податкового регулювання на конкурентоспроможність вітчизняної економіки / Л. П. Максимова, Д. С. Федорченко // Фінанси України. – 2007. – № 6. – С. 56–63 (Особистий внесок автора: досліджено систему податкових пільг та втрати бюджету внаслідок їх надання) (0,2 д. а.).
8. Максимова Л. П. Оптимізація податкового боргу як резерву бюджетних коштів / Л. П. Максимова // Наукові записки НУ «Києво-Могилянська академія». Серія : Економічні науки. – 2007. – Т. 68. – С. 52–56 (0,4 д. а.).
9. Максимова Л. П. Перспективи бюджетної децентралізації в Україні / Л. П. Максимова, Н. М. Костіна // Таврійський науковий вісник. – 2008. – Вип. 59. – С. 186–194 (Особистий внесок автора: розраховано фіскальні ефекти альтернативних джерел формування бюджетних ресурсів місцевого самоврядування) (0,2 д. а.).

10. Максимова Л. П. Бюджетно-податкова політика як чинник економічної безпеки України / Л. П. Максимова, Н. М. Костіна // Наука молода. – 2008. – № 9. – С. 97–101 (Особистий внесок автора: запропоновано напрями підвищення фіскальної ефективності податків в Україні) (0,2 д. а.).

11. Максимова Л. П. Місцеві запозичення як джерело фінансування перспективного розвитку регіонів / Л. П. Максимова, Н. М. Костіна // Наукові записки НУ «Києво-Могилянська академія». Серія : Економічні науки. – 2008. – Т. 81. – С. 57–61 (Особистий внесок автора: визначено перспективи формування бюджетних ресурсів місцевого самоврядування кредитним методом) (0,2 д. а.).

12. Сідельникова Л. П. Актуальні питання антикризової бюджетної політики на регіональному рівні / Л. П. Сідельникова // Схід. Серія : Економіка. – 2009. – № 3 (94). – С. 115–118 (0,4 д. а.).

13. Сідельникова Л. П. Гармонізація міжбюджетних відносин у контексті адміністративно-територіальної реформи в Україні / Л. П. Сідельникова // Таврійський науковий вісник. – 2009. – Вип. 63. – Ч. 2. – С. 69–79 (0,5 д. а.).

14. Сідельникова Л. П. Ризики впровадження програмно-цільового бюджетування в Україні / Л. П. Сідельникова, Н. М. Костіна // Наукові записки НУ «Києво-Могилянська академія». Серія : Економічні науки. – 2009. – Т. 94. – С. 86–90 (Особистий внесок автора: розроблено рекомендації щодо оптимізації бюджетної політики України) (0,2 д. а.).

15. Сідельникова Л. П. Економіко-інституційне середовище європейської інтеграції / Л. П. Сідельникова // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2009. – Вип. 5. – С. 57–70 (1,1 д. а.).

16. Сідельникова Л. П. Теоретико-методологічні засади визначення податкового потенціалу регіону / Л. П. Сідельникова, Н. М. Костіна // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції : зб. наук. пр. – Київ : СЕУ / Рівне : НУВГП, 2010. – Вип. XVI. – № 2. – С. 61–70 (Особистий внесок автора: досліджено альтернативні методики розрахунку податкового потенціалу регіону) (0,2 д. а.).

17. Сідельникова Л. П. Венчурные фонды в Украине как институт налоговой гармонизации / Л. П. Сідельникова // Налоги и финансовое право. – 2010. – № 5. – С. 118–123 (0,3 д. а.).

18. Сідельникова Л. П. Вплив бюджетних ризиків на ефективність реалізації регіональної фіскальної політики / Л. П. Сідельникова, Н. М. Костіна // Світ фінансів. – 2011. – Вип. 1. – С. 81–85 (Особистий внесок автора: обґрунтовано шляхи мінімізації впливу бюджетних ризиків на ефективність реалізації регіональної фіскальної політики) (0,2 д. а.).

19. Сідельникова Л. П. Прогнозування резервів росту бюджетних ресурсів держави / Л. П. Сідельникова // Економічний аналіз : зб. наук. пр. – Тернопіль: Економічна думка, 2011. – Вип. 8. – Ч. 1. – С. 316–320 (0,4 д. а.).

20. Сідельникова Л. П. Роль податку на додану вартість у забезпеченні фінансування державних видатків / Л. П. Сідельникова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2011. – № 2 (14). – С. 148–153 (0,5 д. а.).

21. Сідельникова Л. П. Гармонізація акцизного оподаткування в контексті

трансформації економіки попиту / Л. П. Сідельникова // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2011. – Вип. 3. – С. 58–64 (0,4 д. а.).

22. Сідельникова Л. П. Податки на споживання як основна бюджетоутворююча складова стабілізації державних фінансів / Л. П. Сідельникова // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Економіка і менеджмент. – 2011. – Вип. 5/2 (47). – С. 11–17 (0,6 д. а.).

23. Сідельникова Л. П. Боргова політика України в умовах нестабільної економіки / Л. П. Сідельникова // Економіка і держава. – 2011. – № 9. – С. 4–7 (0,6 д. а.).

24. Сідельникова Л. П. Фіскальні резерви оподаткування природних ресурсів / Л. П. Сідельникова // Таврійський науковий вісник. – 2011. – Вип. 76. – С. 480–493 (0,6 д. а.).

25. Сідельникова Л. П. Варіативні етюди пошуку альтернативи бюджетним ресурсам / Л. П. Сідельникова // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 12 (126). – С. 238–248 (0,6 д. а.).

26. Сідельникова Л. П. Сучасні тенденції функціонування інституту місцевих запозичень в Україні / Л. П. Сідельникова // Економіка і держава. – 2011. – № 12. – С. 59–62 (0,6 д. а.).

27. Сідельникова Л. П. Податкові та боргові джерела бюджетного фінансування державних інвестиційних проектів / Л. П. Сідельникова // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – № 22. – С. 8–12 (0,6 д. а.).

28. Сідельникова Л. П. Домінанти удосконалення системи регулювання державних запозичень / Л. П. Сідельникова // Економіка Крима. – 2011. – № 3 (36). – С. 45–49 (0,4 д. а.).

29. Сідельникова Л. П. Особливості застосування економетричних моделей у прогнозуванні податкових надходжень до бюджету / Л. П. Сідельникова // Економічний аналіз : зб. наук. пр. – Тернопіль: Економічна думка, 2011. – Вип. 9. – Ч. 3. – С. 272–277 (0,6 д. а.).

30. Сідельникова Л. П. Податкові надходження в системі формування бюджетних ресурсів держави / Л. П. Сідельникова // Сталий розвиток економіки. – 2011. – № 6 [9]. – С. 300–305 (0,5 д. а.).

31. Сідельникова Л. П. Дивергенція податкових та боргових фінансів у сучасному фіскальному просторі держави / Л. П. Сідельникова // Часопис економічних реформ. – 2011. – № 4. – С. 47–52 (0,4 д. а.).

32. Сідельникова Л. П. Фискальний потенціал погашення і обслуговування державного боргу України / Л. П. Сідельникова // Бізнес-Інформ. – 2012. – № 5. – С. 223–227 (0,4 д. а.).

33. Сідельникова Л. П. Синергія та дієвість фіскального потенціалу податку на доходи фізичних осіб / Л. П. Сідельникова // Економічний аналіз : зб. наук. пр. – Тернопіль: Економічна думка, 2012. – Вип. 10. – Ч. 2. – С. 332–337 (0,6 д. а.).

34. Сідельникова Л. П. Фіскальна ефективність податку на додану вартість в Україні / Л. П. Сідельникова // Сталий розвиток економіки. – 2012. – № 7 [17]. – С. 365–371 (0,5 д. а.).

35. Сідельникова Л. П. Фіскальні ефекти новітньої парадигми оподаткування доходів і прибутків в Україні / Л. П. Сідельникова // Часопис економічних реформ. –

2012. – № 4 (8). – С. 59–67 (0,5 д. а.).

36. Сідельникова Л. П. Фіскальне значення податку на прибуток в умовах нестабільності фінансового простору / Л. П. Сідельникова // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. – 2012. – Вип. 32. – Ч. II. – С. 83–89 (0,5 д. а.).

37. Сідельникова Л. П. Бюджетні обмеження та їх вплив на фінансову забезпеченість регіону / Л. П. Сідельникова, Н. М. Костіна // Світ фінансів. – 2013. – Вип. 2. – С. 27–39 (Особистий внесок автора: побудовано матрицю співвідношення забезпеченості регіонів бюджетними ресурсами) (0,4 д. а.).

38. Сідельникова Л. П. Апологетика податково-боргової складової фіскальної політики України / Л. П. Сідельникова // Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. пр. – Одеса : ОНЕУ, 2013. – № 2 (49). – Ч. 2. – С. 74–80 (0,5 д. а.).

39. Сідельникова Л. П. Фискальные экстерналии налоговой нагрузки / Л. П. Сидельникова // Наукові праці НДФІ. – 2013. – Вип. 2 (63). – С. 17–23 (0,4 д. а.).

40. Sidelnykova L. P. Institutional imbalances of the fiscal policy of Ukraine / L. P. Sidelnykova // Analysen und Ansichten zur Wirtschaftsentwicklung in der Ukraine. Eine Sicht ukrainischer Forscher zu Theorie und Praxis. – Berlin, 2013. – P. 43–52 (0,5 д. а.).

41. Сідельникова Л. П. Напрями реформування екологічного оподаткування в Україні / Л. П. Сідельникова, Я. В. Якуша // Наукові записки : зб. наук. пр. Серія : Економіка. – Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – Вип. 21. – С. 190–194 (Особистий внесок автора: досліджено фіскальний потенціал екологічного оподаткування) (0,2 д. а.).

42. Сідельникова Л. П. Науково-теоретичне підґрунтя концепції формування доходів державного бюджету / Л. П. Сідельникова // Вісник Криворізького економічного інституту КНУ. – 2013. – № 1 (25). – С. 95–100 (0,4 д. а.).

43. Сідельникова Л. П. Диспропорції податкової складової бюджетних ресурсів держави та шляхи їх усунення / Л. П. Сідельникова // Наукові записки : зб. наук. пр. Серія : Економіка. – Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – Вип. 23. – С. 183–188 (0,5 д. а.).

44. Sidelnykova L. Evolution of western philosophy of tax and loan finance / L. Sidelnykova // The world economy. Global and country-specific aspects [W. Trillenber, A. Krysovaty, Ye. Savelyev]. – Berlin, 2014. – P. 323–334 (0,6 д. а.).

45. Сідельникова Л. П. Прагматизм формування податкової компоненти бюджетних ресурсів держави / Л. П. Сідельникова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки. – 2014. – Вип. 6. – Ч. 5. – С. 73–76 (0,4 д. а.).

46. Сідельникова Л. П. Фіскальна компонента митного пост-аудиту / Л. П. Сідельникова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки. – 2014. – Вип. 8. – Ч. 6. – С. 178–183 (0,5 д. а.).

47. Сідельникова Л. П. Концептуальні основи формування бюджетних ресурсів держави / Л. П. Сідельникова // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка. – 2014. – Вип. 2 (43). – С. 118–123 (0,4 д. а.).

48. Сідельникова Л. П. Розбудова бюджетних ресурсів у контексті еволюції державотворення / Л. П. Сідельникова // Фінанси України. – 2014. – № 8. – С. 70–84

(0,7 д. а.).

49. Сідельникова Л. П. Організаційно-правові засади формування бюджетних ресурсів держави / Л. П. Сідельникова // Бізнес-Інформ. – 2015. – № 10. – С. 335-340 (0,5 д. а.).

50. Sidelnykova L. Phenomenon of tax losses of state budgetary resources / L. Sidelnykova // Baltic Journal of Economic Studies. – 2015. – Vol. 1. – No. 2. – P. 135–141 (0,6 д. а.).

51. Сідельникова Л. П. Ефективність податкових джерел формування бюджетних ресурсів держави / Л. П. Сідельникова // Фінанси України. – 2015. – № 9. – С. 45–60 (0,7 д. а.).

52. Сідельникова Л. П. Підвищення ефективності державного фінансового контролю щодо використання бюджетних ресурсів в Україні / Л. П. Сідельникова, І. В. Недайборщ // Вестник Херсонского национального технического университета. – 2011. – № 1 (40). – С. 279–281 (Особистий внесок автора: визначено пріоритетні напрями державного фінансового контролю за формуванням та використанням бюджетних ресурсів) (0,2 д. а.).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

53. Максимова Л. П. Формула фінансового вирівнювання: українсько-польський досвід в контексті європейської інтеграції / Л. П. Максимова // Україна – Польща – ЄС: сучасний стан та перспективи : зб. матер. Міжнар. виїзного семінару (м. Краків, 14–16 січ. 2006 р.). – Херсон : ХНТУ, 2006. – С. 40–44 (0,3 д. а.).

54. Максимова Л. П. Реформування податкової системи країни: досвід Чеської Республіки / Л. П. Максимова // Україна – Чехія – ЄС: сучасний стан та перспективи : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. семінару (м. Прага, 16–19 жовт. 2006 р.). – Херсон : ХНТУ, 2007. – С. 65–72 (0,3 д. а.).

55. Сідельникова Л. П. Бюджетно-податкова складова антикризових заходів в Україні / Л. П. Сідельникова // Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації : зб. тез доп. Шостої Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 26–27 лют. 2009 р.). – Тернопіль : «Екон. думка», 2009. – С. 181–183 (0,1 д. а.).

56. Сідельникова Л. П. Роль податку з доходів фізичних осіб в антикризовому регулюванні економіки / Л. П. Сідельникова // Фінансова сфера та її роль у зростанні конкурентних переваг національних економік : матер. Наук.-практ. конф. (м. Ірпінь, 12–13 берез. 2009 р.). – Ірпінь : НУ ДПС України, 2009. – Ч. II. – С. 253–256 (0,2 д. а.).

57. Сідельникова Л. П. Земельні аукціони як фактор наповнення місцевих бюджетів в умовах кризи / Л. П. Сідельникова // Економіка та фінанси в умовах глобалізації: досвід, тенденції та перспективи розвитку : зб. тез I Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Макіївка, 22–24 квіт. 2009 р.). – Макіївка : МЕ-ГІ, 2009. – Т. 1. – С. 141–142 (0,1 д. а.).

58. Сідельникова Л. П. Управління податковим боргом: проблеми та перспективи / Л. П. Сідельникова // Актуальні питання розвитку пенсійного страхування та удосконалення механізмів фіскального регулювання в Україні : матер. Обл. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 28 квіт. 2009 р.). – Херсон : ХНТУ, 2009.

– С. 140–145 (0,2 д. а.).

59. Сідельникова Л. П. Податкове навантаження і розширене відтворення: філософія залежності / Л. П. Сідельникова // Інтелектуальні системи прийняття рішень та проблеми обчислювального інтелекту : матер. Міжнар. наук. конф. (м. Євпаторія, 18–22 трав. 2009 р.). – Херсон : ХНТУ, 2009. – Т. 2 – С. 91–95 (0,3 д. а.).

60. Сідельникова Л. П. Ринок муніципальних позик: сучасний стан та перспективи розвитку / Л. П. Сідельникова // Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21–23 трав. 2009 р.). – Харків : ФОП Лібуркіна Л. М., ВД «ІНЖЕК», 2009. – С. 306–309 (0,1 д. а.).

61. Сідельникова Л. П. Інституційна трансформація податкової системи України в умовах євроінтеграції / Л. П. Сідельникова // Гармонізація оподаткування в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ірпінь, 17–18 берез. 2011 р.). – Ірпінь : НУ ДПС України, 2011. – Ч. I. – С. 270–271 (0,1 д. а.).

62. Сідельникова Л. П. Прагматизм долговой экспансии Украины / Л. П. Сидельникова // Проблемы прогнозирования и государственного регулирования социально-экономического развития : матер. XII Междунар. науч. конф. (г. Минск, 20–21 октяб. 2011 г.). – Минск : НИЭИ М-ва экономики Респ. Беларусь, 2011. – С. 62–63 (0,1 д. а.).

63. Сідельникова Л. П. Удосконалення податкового регулювання соціально-економічного розвитку / Л. П. Сідельникова // Реформування податкової системи України відповідно до європейських стандартів : матер. Наук.-практ. конф. (м. Ірпінь, 28 жовт. 2011 р.). – Ірпінь : НУ ДПС України, 2011. – С. 392–396 (0,2 д. а.).

64. Сідельникова Л. П. Моніторинг фіскальної ефективності непрямих податків в Україні / Л. П. Сідельникова // Фінансова система держави: проблеми та перспективи розвитку : зб. наук. праць VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 7–8 листоп. 2011 р.). – К. : ДКС Центр, 2011. – С. 66–69 (0,2 д. а.).

65. Сідельникова Л. П. Податкові та позичкові аспекти бюджетного забезпечення інноваційного розвитку / Л. П. Сідельникова // Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22–23 листоп. 2011 р.). – Харків : ФОП Павленко О. Г., ВД «Інжек», 2011. – С. 124–125 (0,1 д. а.).

66. Сідельникова Л. П. Вітчизняні стратегії фіскальної експансії / Л. П. Сідельникова // Гармонізація оподаткування в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів : зб. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ірпінь, 15–16 берез. 2012 р.). – Ірпінь : НУ ДПС України, 2012. – Ч. I. – С. 322–323 (0,1 д. а.).

67. Сідельникова Л. П. Фискальные инструменты формирования бюджетных ресурсов государства / Л. П. Сидельникова // Актуальные вопросы развития финансовой сферы стран и регионов : сб. матер. Междунар. науч.-практ. конф. (г. Махачкала, 13 апр. 2013 г.). – Махачкала : Изд. дом «Наука плюс», 2013. – С. 122–125 (0,3 д. а.).

68. Сідельникова Л. П. Податково-боргові ризики формування бюджетних ресурсів держави / Л. П. Сідельникова // Актуальні проблеми забезпечення

фінансово-економічної безпеки : зб. тез доп. IV Наук.-практ. семінару з міжнар. участю (м. Тернопіль, 18–20 квіт. 2013 р.). – Тернопіль : ВЦ «Вектор», 2013. – С. 249–251 (0,1 д. а.).

69. Сідельникова Л. П. Політичні ризики формування бюджетних ресурсів держави / Л. П. Сідельникова // Ціннісний вимір політичної діяльності: політичні реалії та ілюзії в сучасному українському суспільстві : зб. наук. праць IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 6–8 черв. 2013 р.). – Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2013. – С. 21–24 (0,2 д. а.)

70. Сідельникова Л. П. Аналіз вітчизняних реалій функціонування податкової системи України / Л. П. Сідельникова // Сучасні проблеми та механізми фінансового управління : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 12–13 груд. 2013 р.). – Харків : ВД «Інжек», 2013. – С. 270–273 (0,2 д. а.).

71. Сідельникова Л. П. Феномен податкових втрат бюджетних ресурсів держави / Л. П. Сідельникова // Фінансова система країни: тенденції та перспективи розвитку : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Острого, 13–14 черв. 2014 р.). – Острого : НУ «Острозька академія», 2014. – С. 80–83 (0,1 д. а.).

72. Сідельникова Л. П. Політичні ілюзії та фіскальні колізії формування бюджетних ресурсів держави / Л. П. Сідельникова // Ціннісний вимір політичної діяльності: західно-східний вектор сучасної української політики : зб. наук. праць I (V) Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 26–27 черв. 2014 р.). – Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2014. – С. 29–31 (0,1 д. а.)

73. Сідельникова Л. П. Податковий коефіцієнт як чинник оптимізації формування бюджетних ресурсів держави / Л. П. Сідельникова // Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку держави в умовах глобалізації : зб. тез II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 8–9 жовт. 2015 р.). – Хмельницький : Хмельницький ун-т упр. і права, 2015. – С. 272–274 (0,2 д. а.).

АНОТАЦІЯ

Сидельникова Л. П. Податково-боргові стратегії формування бюджетних ресурсів держави. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 - гроші, фінанси і кредит. - Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2015.

Дисертація присвячена дослідженню теоретико-методологічних засад податково-боргових стратегій формування бюджетних ресурсів держави. Розкрито економічний зміст податкової та боргової стратегій як складових бюджетної стратегії держави та економічну сутність поняття «бюджетні ресурси», їх специфіку і характерні ознаки в системі фінансової науки та практики, а також методи їх мобілізації. Розглянуто етапи наукового осмислення логіки взаємопов'язаного функціонування податкових і позичкових джерел формування бюджетних ресурсів держави, проведено моніторинг ефективності податково-боргових стратегій акумуляції ресурсів бюджету податковим та кредитним методами. Визначено точки фіскального оптимуму як результату виваженого поєднання податкової та боргової стратегій мобілізації ресурсів бюджету. Запропоновано вектори розбудови податкового і боргового інструментарію фіскальної експансії держави у контексті розробки стратегій формування її бюджетних ресурсів. Обґрунтовано перспективи реалізації засад податково-боргових стратегій в умовах поглиблення дисбалансів державних фінансів з метою бюджетного забезпечення економічного зростання.

Ключові слова: державні фінанси, бюджет держави, бюджетна політика, бюджетна стратегія, бюджетний дефіцит, податково-боргові стратегії, бюджетні ресурси держави, доходи бюджету, податкові надходження, фіскальний потенціал, податкові втрати, державні запозичення, місцеві запозичення, державний борг, боргові зобов'язання.

АННОТАЦИЯ

Сидельникова Л. П. Налогово-долговые стратегии формирования бюджетных ресурсов государства. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.08 – деньги, финансы и кредит. – Тернопольский национальный экономический университет, Тернополь, 2015.

В диссертации разработаны теоретико-методологические основы налогово-долговых стратегий формирования бюджетных ресурсов государства. Дано авторское определение сути бюджетных ресурсов как части финансовых ресурсов государства, возобновляемых в процессе его экономической деятельности в результате распределения и перераспределения части стоимости валового внутреннего продукта, национального богатства, внешних источников финансирования бюджета, материализованной в денежных потоках, проявляющихся в форме платежей в бюджет и концентрирующихся в бюджетном фонде государства с целью ассекурации непрерывности расширенного воспроизводства и обеспечения выполнения им общественных функций.

Сформулированы авторские подходы к определению сущности бюджетной стратегии. В ее составе выделены стратегия наполнения доходной части бюджета, включающая налоговую стратегию и стратегию мобилизации неналоговых поступлений; расходная стратегия; трансфертная стратегия; долговая стратегия, что

дало возможность выработать комплексный подход к решению вопросов практической реализации обеспечения экономического роста бюджетными ресурсами.

Обоснованы методологические доминанты налогово-долговых стратегий мобилизации бюджетных ресурсов государства, базирующиеся на философском познании сути бюджетных ресурсов и совершенствовании научного инструментария экономической теории и финансовой науки в контексте концептуализации и реализации таких стратегий.

В результате систематизации научных подходов к осмыслению логики взаимосвязанного функционирования налоговых и долговых источников формирования бюджетных ресурсов государства выделено ряд теорий, являющихся научным базисом разработки эффективных налогово-долговых стратегий аккумуляции ресурсов бюджета. Акцентируется внимание, что в условиях турбулентности современных трансформаций фискального пространства теоретико-методологические подходы нуждаются в переосмыслении вследствие растущего влияния институциональных факторов. В соответствии с предметом исследования рассмотрены институты, способствующие оптимизации налогово-долговых стратегий мобилизации ресурсов бюджета. Понятийно-категориальный аппарат институциональной теории дополнено таким понятием как «институт формирования бюджетных ресурсов государства». Определены суть и формы проявления институциональных деформаций налогово-долговых стратегий формирования бюджетных ресурсов Украины.

Проведен мониторинг отечественной практики мобилизации налогов и сборов в бюджет государства, проанализирована фискальная эффективность налоговой системы Украины, исследован мультифакторный феномен налоговых потерь ресурсов государственного и местных бюджетов. Выделение структурных элементов налоговых потерь дало возможность определить их общий объем, разработать основные направления синхронизации налоговой и бюджетной политик с целью коррекции имеющихся фискальных дисбалансов, уменьшения потребности Украины в кредитных ресурсах, снижения ее долговой зависимости.

Рассмотрены особенности эволюционной трансформации долговой политики Украины, определены фискальные деформации долговой стратегии и асимметрии мобилизации кредитных ресурсов государственного бюджета, исследованы современные реалии функционирования института местных заимствований. Обоснованы рекомендации по оптимизации долговых источников финансирования бюджетных расходов.

Разработаны научно-методические подходы к формированию фискального оптимума как результата взвешенного сочетания налоговой и долговой стратегий аккумуляции ресурсов бюджета с обоснованием наиболее целесообразных в условиях усиления фискальных дисбалансов стоимостных пропорций налоговой и долговой нагрузки на экономику, что дало возможность осуществить моделирование пиковых значений фискальной экспансии государства.

Обоснованы рекомендации по совершенствованию налоговой и долговой стратегий формирования бюджетных ресурсов государства вследствие ликвидации асимметрий отечественных налоговой и долговой политик путем первоочередного направления ресурсов бюджета, мобилизованных налоговым и кредитным методами, на мероприятия, стимулирующие рост ВВП и проведение рыночных социально-экономических трансформаций. Очерчены основные векторы

оптимизации фискальной политики Украины в направлении упрощения налогового администрирования и снижения предельных границ долгового обеспечения общественных потребностей.

Ключевые слова: государственные финансы, бюджет государства, бюджетная политика, бюджетная стратегия, бюджетный дефицит, налогово-долговые стратегии, бюджетные ресурсы государства, доходы бюджета, налоговые поступления, фискальный потенциал, налоговые потери, государственные заимствования, местные заимствования, государственный долг, долговые обязательства.

ANNOTATION

Sidelnykova L.P. Tax and Debt Strategies of the State Budgetary Resources Development. – Manuscript.

The thesis for the degree of Doctor of Economic Sciences, specialty 08.00.08 – Money, Finance and Credit. – Ternopil National Economic University, Ternopil, 2015.

The research focuses on theoretical and methodological principles of tax and debt strategies of the state budgetary resources development. It is outlined the economic content of tax and debt strategies as components of the state budget strategy and the economic substance of the concept «budgetary resources», their specific and characteristic features in the system of financial science and practice as well as the methods of their mobilization. The stages of logic scientific understanding of the interconnected functioning of the tax and loan sources of state budget resources formation are given. It is monitored the efficiency of tax and debt strategies of budget resources accumulation by tax and credit methods. The fiscal optimum points as the result of a balanced combination of fiscal and debt strategies to mobilize budget resources are determined. The vectors of the development of the tax and debt instruments of state fiscal expansion within the strategies of forming its budgetary resources are suggested. The realization prospects of the principles of tax and debt strategies in the terms of deepening state finance imbalances with the aim of budget support of economic growth are grounded.

Key words: state finance, state budget, budget policy, budget strategy, budget deficit, tax and debt strategies, budget resources of the state, budget revenues, tax revenues, fiscal capacity, tax losses, government borrowing, local borrowing, government debt, debt obligations.